

จดหมายเหตุฟาน ฟลิต: เรื่องเล่าของความเปลี่ยนแปลง¹

The Historical Account of Jeremais van Vliet: Narrative of Change

พิสิทธ์ กอบบุญ²

Pisit Kobbun

Received: October 5, 2018

Revised: January 9, 2019

Accepted: January 26, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มุ่งศึกษาจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ในฐานะตัวบทเรื่องเล่า โดยเน้นศึกษา 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ทักษะความคิดความเชื่อของผู้เขียนที่สื่อผ่านตัวบท 2) การเล่าเรื่องและความคิดสำคัญที่สื่อผ่านตัวบท การศึกษา มีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจแนวคิดและการเล่าเรื่องของผู้เขียน จากการศึกษาพบว่า นอกจากจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต จะได้รับการศึกษาในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังสามารถนำมาศึกษาในฐานะเรื่องเล่าที่สะท้อนทัศนคติ อารมณ์ ความคิดของผู้เล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แนวคิดสำคัญที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่แนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลง ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และมนุษย์ ผู้เล่าเรื่องนำเสนอความขัดแย้งของบุคคลสองฝ่ายตามทัศนะของตนคือฝ่ายคัดและฝ่ายซื่อสัตย์ที่ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกัน ผ่านการเล่าเรื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ การเล่าเรื่องย้อนกลับ และการเล่าเรื่องอ้างอิงถ้อยคำ มุมมองการเล่าเรื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้เล่าเรื่องเข้าด้วยกับฝ่ายที่ผู้เล่าเห็นว่าเป็นฝ่ายดี และมีการเล่าที่มุ่งโจมตีฝ่ายที่ผู้เล่าเห็นว่าเป็นฝ่ายผิด จากการศึกษาทำให้เห็นว่าจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต มีคุณค่าทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และในแง่คำสอน

คำสำคัญ : จดหมายเหตุฟาน ฟลิต / เรื่องเล่า

Abstract

This research article focuses on the historical account of Jeremais van Vliet as a narrative with the emphasis on 1) attitudes, thoughts, and beliefs of authors 2) storytelling, and main critical thinking through the text. The study aims to understand the concept and narrative of the author. The study found that, the historical account of Jeremais van Vliet was not only studied as a historical evidence, but the text was also studied as narrative reflecting attitudes, emotions, and thoughts of narrator through historical events. The main concepts that can be clearly seen are the concepts of political, social and human change. The narrator presents the conflicts of the 2 parties, the betrayers and the loyalists who scramble the political power through storytelling in a various ways, such as sequential storytelling, flashback, and quotation. The narrator supports, agrees, and sympathizes with the loyalists, but in the same time, he is trying to attack the opponents. The study show that The Historical Account of Jeremais van Vliet contains historical, literary and cognitive values.

Keywords : The Historical Account of Jeremais van Vliet / Narrative

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง "เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องในจดหมายเหตุฟาน ฟลิต" ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิษาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทนำ

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremais van Vliet) เป็นชาวต่างชาติคนหนึ่งที่สังคมไทยรู้จักดี โดยเฉพาะจากผลงานการเขียนเอกสารประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ได้นำมาศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา เฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจาก ฟาน ฟลิต ได้เข้ามาในประเทศไทยในสมัยของพระเจ้าทรงธรรมและอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยของพระเจ้าปราสาททอง งานเขียนของ ฟาน ฟลิต ที่รู้จัก 3 เรื่อง ได้แก่

1. การพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม (Description of the Kingdom of Siam) เขียนเมื่อ พ.ศ. 2179
2. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (Chronicles of the Ayuthian Dynasty) เขียนเมื่อ พ.ศ. 2182
3. จดหมายเหตุฟาน ฟลิต (The Historical Account of the War of Sucession Following the Death of King Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty) เขียนเมื่อ พ.ศ. 2183

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต เกิดที่เมือง ชีดัม (Schiedam) ประเทศฮอลันดา เมื่อ พ.ศ. 2145 ได้ทำงานเป็นลูกจ้างของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Verenigde Oost Indische Compagnie (VOC) หรือ The Dutch East India Company) ประจำเมืองปัตตาเวีย ประเทศชวา สันนิษฐานว่าฟาน ฟลิต เกิดในครอบครัวชั้นกลาง มาแสวงโชคในตะวันออก โดยเข้าทำงานประจำอยู่ที่สถานีการค้าของบริษัท VOC ในญี่ปุ่นที่เมืองนางาซากิใน ระหว่าง พ.ศ. 2162- 2166 ต่อมาย้ายผ่านปัตตาเวียมาอยู่อยุธยา แล้วได้เลื่อนขั้นเป็นนายสถานีการค้าประจำอยุธยาเป็นเวลา 9 ปี (พ.ศ.2176-2185) โดยได้ดูแลสถานีการค้าของบริษัท VOC ที่มะละกาด้วย ในบั้นปลายชีวิตถูกสอบสวนข้อหาทุจริตจึงเดินทางกลับฮอลันดา และเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2206 อายุ 61 ปี (ธีรวัต ฌ บ็อมเพซ, 2548: 353-354) ช่วงเวลาที่อาศัยในกรุงศรีอยุธยาทำให้เป็นไปได้สูงว่าเขาจะได้รับรู้เรื่องราวความเป็นไปในกรุงศรีอยุธยาทั้งในเรื่องการค้า การเมือง รวมถึงราชสำนักด้วย

ในบทความวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาผลงานเขียนของ ฟาน ฟลิต เรื่องจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ในฐานะตัวบทเรื่องเล่าเป็นสำคัญ เพราะจดหมายเหตุฉบับนี้มีรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างในกรุงศรีอยุธยา เป็นบันทึกเรื่องราวที่สุดท้ายหลังจากผลงานเรื่องพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และผู้เขียนได้อยู่ในกรุงศรีอยุธยามาระยะหนึ่งแล้ว ย่อมได้รับทราบข้อมูลข้อเท็จ

จริง ชาว (ทั้งชาวจริงและชาวสื่อ) มากขึ้น จนนำมาเขียนได้อย่างที่เป็น “เรื่องเล่า” เพราะเมื่อเปรียบเทียบงานเขียนทั้งสามเรื่องของ ฟาน ฟลิต แล้วจะพบว่า จดหมายเหตุได้เขียนขยายความจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และใช้ข้อมูลของเรื่องพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยามมาประกอบ ทำให้จดหมายเหตุมีข้อมูลและรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมถึงการแสดงทัศนคติและอารมณ์ความรู้สึกของ ฟาน ฟลิต อย่างชัดเจน และในฐานะเรื่องเล่าย่อมเป็นธรรมชาติที่ ฟาน ฟลิต จะเพิ่มเติมจินตนาการ และความคิด (รวมถึงอคติ) ของตนเองเข้าไปในเอกสารนี้ ซึ่งทำให้มีทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็น

ฟาน ฟลิต เขียนจดหมายเหตุฉบับนี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2183 เป็นภาษาฮอลันดา อับบราฮัม เดอ วิกเกอร์ฟอร์ด (Abraham de Wiquefort) แปลจากภาษาฮอลันดาเป็นภาษาฝรั่งเศส และตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2206 ต่อมาดับบลิว เอช มันดี (W.H. Mundie) เจ้าของโรงพิมพ์และหนังสือบางกอกไทม์ ได้แปลจากฉบับภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ และตั้งชื่อว่า Historical Account of Siam in the 17th Century ตีพิมพ์ที่กรุงเทพฯ ตามรับสั่งของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์โปรดให้ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย แต่แปลไม่จบ พระองค์ให้ชื่อหนังสือนี้ว่าจดหมายเหตุฟาน ฟลิตเพื่อให้สะดวกแก่การออกเสียง เมื่อ พ.ศ. 2507 นางนันทา วรเนติวงศ์ แปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่ต้นจนจบ และเมื่อ พ.ศ. 2508 ศาสตราจารย์จร สุขพานิช ได้ตรวจแก้ไขอีกครั้ง และเป็นฉบับที่ใช้กันเรื่อยมา (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 251-252) และรู้จักกันว่าจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต

จุดมุ่งหมายในการเขียนคือ เพื่ออุทิศให้ข้าหลวงใหญ่ อันโตนิโอ ฟาน ดิเมน (Antonio van Diemen) เนื่องจากความไม่รู้ของเขา ทางบริษัท VOC ในตอนนั้นก็เริ่มก่อตั้งมาเพียงไม่กี่สิบปี ดังนั้นข้อมูลที่เกี่ยวกับรัฐ อาณาจักรต่างๆ ในเอเชียจึงมีจำกัด ไม่มีคลังความรู้หรือฐานความรู้อะไรที่ลูกจ้างของบริษัทจะดึงมาอ่านได้ง่าย ๆ หรือข้าหลวงใหญ่จะเอามาใช้ในการตัดสินใจหรือใช้ในการกำหนดนโยบาย (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 356)

ข้อมูลส่วนใหญ่ที่นำมาเขียนนี้ ฟาน ฟลิต น่าจะได้อาจมาจากพระสงฆ์ และชาวบ้าน ดังที่ปรากฏในผลงานเขียนเรื่องพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยามของเขา ที่กล่าวว่าเรื่องที่เขานับที่ก็น่ามาจากพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้รู้ในด้านแบบแผนพิธีการต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องที่ถูกถึงกันในการสนทนาทั้งหลาย (พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม, 2548: 154) เพราะ ฟาน ฟลิต ไม่น่าจะสามารถเข้าถึงข้อมูลจากเอกสารของราชการได้

เนื่องจากเป็นเพียงพ่อกำ อิกทั้งในบันทึกของก็แสดงให้เห็นเพียงครั้งเดียวว่าเขาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าปราสาททอง คือตอนที่ จะลาเดินทางกลับฮอลันดาเมื่อ พ.ศ. 2489 (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 244) จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญ ในฐานะที่เป็นหลักฐานที่สามารถใช้เพื่ออธิบายเหตุการณ์ และปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาช่วงรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม และพระเจ้าปราสาททอง (เหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. 2171 ถึง พ.ศ. 2182) เพราะเป็นเอกสารที่น่าเชื่อถือพอสมควร เนื่องจากผู้บันทึกคือ ฟาน ฟลิต เป็นบุคคลร่วมสมัย บันทึกเรื่องราวในเวลาใกล้เคียงกับที่เกิดเหตุการณ์ขึ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาจดหมายเหตุฉบับนี้ นอกจากในมิติประวัติศาสตร์แล้ว การศึกษาในฐานะเรื่องเล่าก็จะทำให้เข้าใจคุณค่าความสำคัญของเอกสารในมิติวรรณกรรมด้วยเช่นกัน ธงชัย วินิจจะกูลให้ความเห็นว่าพระราชพงศาวดาร และงานเขียนเกี่ยวกับอดีตประเภทอื่นๆ ล้วนแล้วแต่เป็นผลิตผลทางวรรณกรรมทั้งสิ้น (ธงชัย วินิจจะกูล, 2546: 140) และตัวแบบในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ก็คือเรื่องเล่าแบบวรรณคดีนั่นเอง (โจนาธาน คัลเลอร์, 2561:45) การศึกษาในมิติวรรณกรรมจะทำให้เข้าใจทั้งเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังได้คุณค่าทางปัญญาที่สะท้อนแง่มุมต่าง ๆ ของมนุษย์ และความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็น การตีความ และสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกต่อเหตุการณ์และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในแง่มุมนี้การอ่านจดหมายเหตุในฐานะเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งย่อมทำให้ได้รับแก่นสารสาระที่ลึกซึ้งในมิติของวรรณกรรม ซึ่งประกอบด้วยข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น และจินตนาการ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ในฐานะตัวบทเรื่องเล่าโดยเน้นศึกษาประเด็นทัศนคติ ความคิดความเชื่อของผู้เขียนผ่านตัวบท
2. เพื่อศึกษาการเล่าเรื่องและความคิดสำคัญที่สื่อผ่านตัวบทเรื่องเล่านี้

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต โดยวิเคราะห์เนื้อหา แนวคิดสำคัญของเรื่อง และการเล่าเรื่อง นอกจากนี้ยังศึกษาข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเพื่อประกอบเหตุผลการวิเคราะห์ และนำเสนอผลการศึกษาโดยพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

1. จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ในฐานะตัวบทเรื่องเล่า

เรื่องเล่า (narrative) หมายถึง งานเขียนที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ อาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือบทร้อยกรอง เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงหรือเป็นเรื่องแต่งขึ้นหรือเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์นั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเหตุการณ์ประเภทใด ๆ ก็ได้ที่นำมาบรรยายให้ทราบ (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 278) สรณัฐ ไตลังคะให้ความหมายของเรื่องเล่าว่า เหตุการณ์ที่ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวซึ่งปรากฏอยู่ในหลายรูปแบบทั้งนิทาน เรื่องสั้น นวนิยาย เป็นต้น มีลักษณะเหมือนกันคือลำดับเหตุการณ์ของเรื่องคือตอนต้น ตอนกลาง ตอนจบ กล่าวได้ว่าเรื่องนั้นมีโครงสร้างกระทั่งเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีต (สรณัฐ ไตลังคะ, 2549: 31) ในแง่หนึ่งเรื่องเล่าอาจมีข้อมูลข้อเท็จจริง และประกอบด้วยเรื่องแต่งและมีจินตนาการของผู้แต่งด้วย ผู้อ่านจึงต้องใช้การวิเคราะห์และวิจารณ์ญาณก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อข้อมูลนั้น

ความเป็นเรื่องเล่าของจดหมายเหตุฉบับนี้ก็คือการที่ ฟาน ฟลิต มุ่งบรรยายให้เห็นเหตุการณ์ความเป็นไปที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด เป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยุคหนึ่ง โดยสอดแทรกการแสดงทัศนคติ ความคิดความเข้าใจ รวมทั้งอารมณ์ความรู้สึกของตนเองที่มีต่อเหตุการณ์และต่อบุคคลในเรื่องเล่านั้น ถ้ายทอดเรื่องทางประวัติศาสตร์ หรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ตามที่เขาได้รับรู้มาจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งพระสงฆ์และราษฎร ทั้งชาวจริงและชาวลือ (ในวงสนทนาต่าง ๆ) แม้ ฟาน ฟลิต จะได้กล่าวว่าเขาพยายามรวบรวมและเรียบเรียงตามคำบอกเล่าและการรับรู้ของเขา แต่เมื่อพิจารณาจดหมายเหตุนี้แล้ว ย่อมเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเขาได้ตีความเหตุการณ์และเรียบเรียงโดยสอดแทรกทัศนคติและอารมณ์ความรู้สึกลงไปในงานเขียนนี้ เพื่อให้เรื่องที่เขานำนั้นมีเหตุผลมีที่มาที่ไป เขาได้วิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยและพระมหากษัตริย์อย่างที่ไม่ปรากฏในพงศาวดารของไทยฉบับใด เมื่อเป็นดังนี้ ผู้วิจัยจึงพิจารณาจดหมายเหตุของ ฟาน ฟลิต ในฐานะเรื่องเล่าตัวอย่างเช่น ฟาน ฟลิต ได้แสดงความเห็นต่อกฎหมายไทยในเรื่องการเปลี่ยนแผ่นดินว่า

“ข้าพเจ้าจึงพอใจจะกล่าวแต่เพียงว่า ในอาณาจักรสยามมีกฎหมายสำคัญบทหนึ่ง ซึ่งบ่งว่า พระอนุชาธิราช

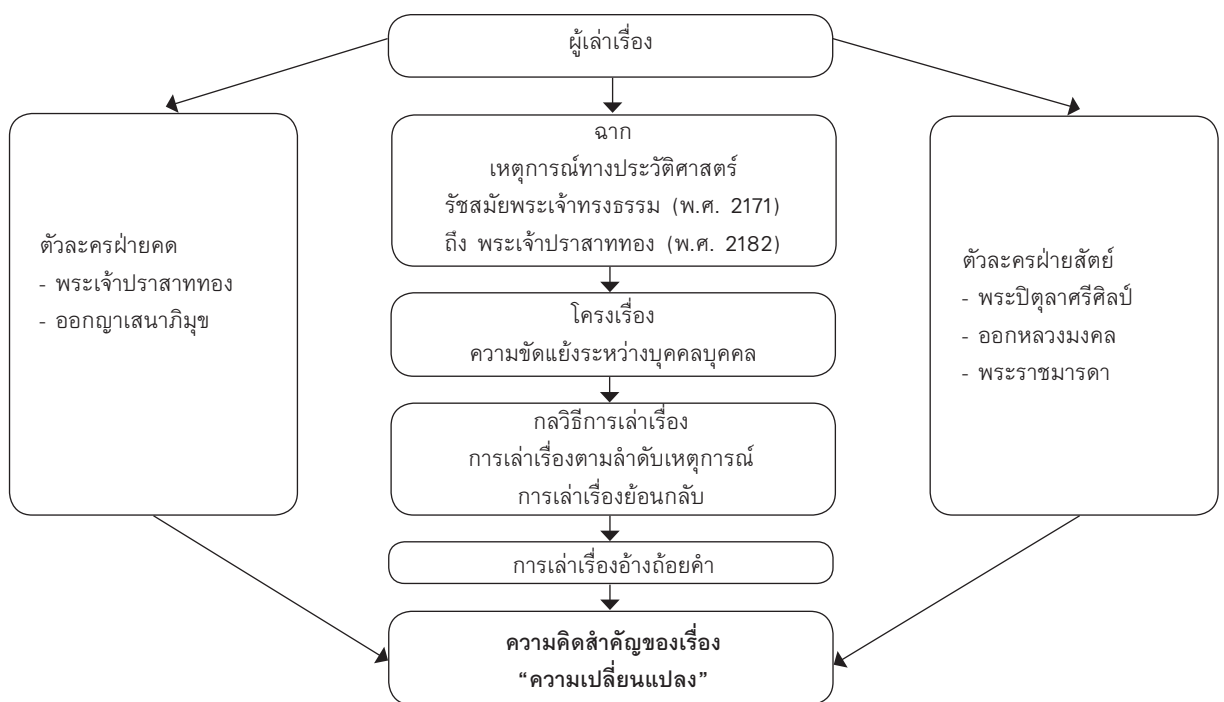
ของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตต้องได้ครองราชบัลลังก์และให้ตัดสิทธิ์พระโอรสออกไป การฝ่าฝืนกฎหมายนี้ได้เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ทรงธรรมเจ้าข้างเผือก พระเจ้าแผ่นดินอาณาจักรสยามได้ทรงแต่งตั้งพระราชโอรสของพระองค์ให้สืบสันตติวงศ์ครองอาณาจักรแทนพระอนุชาซึ่งควรจะได้รับมรดกต่อไป การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปโดยความพอพระทัยเป็นส่วนพระองค์มากกว่าที่พระองค์จะทรงเห็นแก่บ้านเมือง” (จดหมายเหตุ พาน พลิต, 2548: 257-258)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า พาน พลิต ได้สอดแทรกความคิดความเห็นของตนลงไป ในเรื่องการสืบทอดราชสมบัติ โดย พาน พลิต มีทัศนคติเชิงลบต่อพระเจ้าทรงธรรมที่ทรงฝ่าฝืนกฎหมายดังกล่าว และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการจลาจลภายหลังที่พระองค์สวรรคตแล้ว การที่ พาน พลิต เห็นว่าพระเจ้าทรงธรรมไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนี้ ทำให้เขารู้สึกเห็นใจพระอนุชาของพระเจ้าทรงธรรมที่ควรจะได้สิทธิ์ในการครองราชย์ อย่งไรก็ดี การให้ข้อมูลและการแสดงความคิดเห็นของ พาน พลิต ในเรื่องนี้ ไม่มีหลักฐานใดที่แสดงว่ากฎหมายสยามได้กำหนดให้การสืบทอดราชสมบัติว่าจะต้องตกอยู่กับพระอนุชา

ข้อสำคัญที่ผู้วิจัยตระหนักและต้องแสดงความเห็นไว้ในที่นี้คือ จดหมายเหตุ พาน พลิต ที่ศึกษานี้จะศึกษาในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า (หรืออาจเรียกว่าเรื่องแต่ง) อันอาจมีทั้งข้อเท็จจริงและเต็มไปด้วยความคิดความรู้สึกรวมถ่วงจินตนาการของ พาน พลิต อยู่ในเรื่อง การให้ข้อมูลและความคิดความเชื่อที่อยู่ในจดหมายเหตุนี้นั้น เป็นของ พาน พลิต ในฐานะผู้เล่า

เรื่องเป็นผู้ประพันธ์ (authorial narrator) ซึ่งไม่อาจมีหลักฐานหรือข้อเท็จจริงใดที่ยืนยันว่าสิ่งที่เขากล่าวเป็นข้อเท็จจริงทั้งหมด การดูหมิ่นและกล่าวโทษพระมหากษัตริย์ไทยและบุคคลอื่นจึงเป็นการรับรู้ ความคิดเห็นและความรู้สึกของเขาฝ่ายเดียว

การศึกษาจดหมายเหตุ พาน พลิต ในฐานะเรื่องเล่าในแง่หนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการทางวรรณกรรมเพื่อศึกษาให้เห็นโครงสร้างของเรื่องทั้งหมด และแนวความคิดสำคัญที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่า โครงสร้างของเรื่อง หมายถึงการจัดระเบียบและวางแบบโดยรวมของเรื่อง เป็นกรอบหรือโครงที่รองรับองค์ประกอบแต่ละส่วนให้เข้ารูปเป็นงานเขียนที่น่าอ่าน โครงสร้างเป็นสิ่งที่สามารถไขปมเงื่อนของเรื่องหรือแนวคิดได้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้กระจ่างชัดขึ้น (อิรวดี ไตลังคะ, 2546: 23-24) ผู้วิจัยเห็นว่าจดหมายเหตุ พาน พลิต เป็นเรื่องเล่าที่เน้นตัวละครเพราะให้เรื่องมุ่งเสนอข้อมูลพฤติกรรม การแสดงออก ความคิดและความรู้สึกของตัวละครเป็นสำคัญ โครงสร้างของเรื่องเล่าจึงวิเคราะห์จากพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลที่ปรากฏในเรื่องซึ่ง พาน พลิต ได้สร้างและนำเสนอตามทัศนะของเขา โดยสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่เป็นตัวแทนของความผิด และ 2) กลุ่มของบุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์ พฤติกรรม ความคิด ความรู้สึกของตัวละครที่ถูกสร้างและแสดงออกผ่านการเล่าเรื่องจะนำไปสู่ความเข้าใจความคิดสำคัญของเรื่อง ผู้วิจัยสรุปลักษณะโครงสร้างเรื่องเล่าในจดหมายเหตุ พาน พลิต ได้ดังนี้

จากโครงสร้างเรื่องจะเห็นได้ว่า ฟาน พลิต กำหนดบทบาทของตัวเองเป็นผู้เล่าเรื่องที่กำหนดรู้ทุกอย่าง การเล่าเรื่องของเขาเน้นที่พฤติกรรมตัวละครที่แสดงออกถึงความขัดแย้งระหว่างกันอย่างชัดเจน โครงเรื่องของจดหมายเหตุเรื่องนี้จึงเป็นโครงเรื่องที่เน้นตัวละคร การเล่าของเขาใช้ฉากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง การเล่าเรื่องใช้การเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์และการเล่าเรื่องย้อนกลับเมื่อเล่าถึงตัวละครฝ่ายคดและตัวละครฝ่ายซื่อสัตย์เพื่อให้ข้อมูลของแต่ละฝ่าย ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่เป็นตัวกำหนดทัศนคติของ ฟาน พลิต คือเมื่อเขาต้องการสร้างภาพของบุคคลตามความเห็นของเขา เขาจะให้วิธีการเล่าโดยการอ้างถ้อยคำ กล่าวคือเมื่อเล่าถึงตัวละครฝ่ายซื่อสัตย์เขาจะเพิ่มการเล่าเรื่องด้วยการอ้างถ้อยคำ แสดงให้เห็นความทุกข์ที่ถูกกระทำทารุณจากฝ่ายคด และคำพูดที่แสดงให้เห็นว่าเป็นคนซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน และเมื่อต้องการขับเน้นภาพของฝ่ายตรงกันข้ามก็จะใช้การเล่าแบบอ้างถ้อยคำเช่นกัน เป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ฟาน พลิตได้เลือกนำเสนอรายละเอียดทั้งพฤติกรรม อารมณ์ความรู้สึกของฝ่ายที่ถูกกระทำ ถูกทำร้าย และมีอารมณ์ความเห็นใจ พร้อมกันนั้นเขาก็ได้ใช้การเล่าเรื่องแบบนี้ในการสร้างภาพลบเพื่อโจมตีฝ่ายตรงกันข้ามเพื่อให้เห็นความคิดและการกระทำที่ไม่เหมาะสม การลำดับเรื่องของเขาเข้าไปสู่ความเข้าใจเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง สังคม และการเปลี่ยนแปลงของบุคคล มีเหตุการณ์ พฤติกรรม ความคิดของตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องเล่ามีความผันผวนไม่แน่นอน มีการชิงไหวชิงพริบ การทำร้ายกัน การคิดคดทรยศ การหักหลังกันตลอดทั้งเรื่อง

การศึกษาเรื่องเล่าในแง่หนึ่งจึงเป็นการศึกษาทั้งโครงสร้างความคิด วิธีการเล่าเรื่อง เพื่อสังเคราะห์ให้เห็นแนวคิดของเรื่องในภาพรวม ดังนั้นการนำเสนอของผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ความคิด การเล่าเรื่อง และแนวคิดสำคัญของเรื่องไปตามลำดับ ดังนี้

2. ความคิดสำคัญใน จดหมายเหตุ ฟาน พลิต

2.1 อำนาจ: ที่มาของความเปลี่ยนแปลง

จดหมายเหตุของ ฟาน พลิต เป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ นอกจากมิติของเวลาตามลำดับอย่างพงศาวดาร

แล้ว สิ่งสำคัญของงานเขียนนี้คือการเน้นเหตุการณ์และบุคคล เหตุการณ์สำคัญคือความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภาพรวมของเหตุการณ์สะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมสองฝ่าย ส่วนในแง่บุคคล จดหมายเหตุฉบับนี้ได้นำเสนอให้เห็นบุคคลสองลักษณะคือบุคคลที่คดโกงมีเล่ห์เหลี่ยมและบุคคลที่ซื่อสัตย์ภักดี เหตุการณ์ในจดหมายเหตุเล่าเรื่องช่วงรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมถึงพระเจ้าปราสาททอง (เหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. 2171 ถึง พ.ศ. 2182) จับความตั้งแต่การประหารของพระเจ้าทรงธรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นฉากสำคัญที่อยู่เบื้องหลังจดหมายเหตุ ฟาน พลิต เขาได้เริ่มต้นการเล่าเรื่องให้ความสำคัญกับปัญหาของการสืบทอดราชสมบัติและการช่วงชิงอำนาจ ความคิดของ ฟาน พลิตอันเป็นแกนกำหนดการเล่าเรื่องคือ เขาคิดว่า

“ในอาณาจักรสยามมีกฎหมายสำคัญบทหนึ่ง ซึ่งบ่งว่าพระอนุชาธิราชของพระเจ้าแผ่นดินต้องได้ครองราชย์บัลลังก์ และให้ตัดสิทธิ์พระโอรสออกไป... พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงแต่งตั้งพระราชนัดดาของพระองค์ให้สืบสันตติวงศ์ครองอาณาจักรแทนพระอนุชาซึ่งควรจะได้รับมรดกต่อไป การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปโดยความพอพระทัยเป็นส่วนพระองค์มากกว่าที่พระองค์จะทรงเห็นแก่บ้านเมือง” (จดหมายเหตุ ฟาน พลิต, 2548: 257-258)

การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนี้ เป็นสิ่งที่ ฟาน พลิต เน้นย้ำและใช้เป็นเหตุผลของความขัดแย้งตลอดทั้งเรื่อง และเขาแสดงความคิดอย่างชัดเจนว่าฝ่ายที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคือฝ่ายที่ผิดและฝ่ายที่ถูกคือฝ่ายที่ถูกยึดอำนาจ ตลอดทั้งเรื่องเล่าโครงเรื่องสำคัญจึงอยู่ที่การช่วงชิงอำนาจ การกำจัดฝ่ายตรงข้ามเพื่อรักษาอำนาจ และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้นตลอดเวลาของเรื่องเล่านี้

ข้อเท็จจริงและเหตุการณ์ที่ประวัติศาสตร์อันเป็นฉากสำคัญในเรื่องนี้เกิดขึ้นคือเมื่อพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตเกิดความขัดแย้งของกลุ่มอำนาจ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่สนับสนุนพระราชโอรสของพระเจ้าทรงธรรมให้ขึ้นครองราชย์ ผู้มีบทบาทสำคัญคือออกญาศรีวรวงศ์ (พระเจ้าปราสาททอง) ซึ่งมีฐานะเป็นพระญาติของพระเจ้าทรงธรรม และเป็นขุนนางใกล้ชิด อ้างพระราชประสงค์ที่ต้องการให้พระราชโอรสคือพระเชษฐาธิราชได้ขึ้นครองราชย์ และให้

³ อย่างไรก็ตาม การสืบทอดราชสมบัติในอดีตมิได้มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเป็นระเบียบแบบแผน หากจะมีเพียงกฎมนเฑียรบาล ซึ่งอาจจะกำหนดในเรื่องอื่นๆ ไว้ แต่มิได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับการสืบทอดราชสมบัติหรือการสืบทอดสันตติวงศ์ไว้อย่างชัดเจน คงเป็นเพราะเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ (รังสิหิรี วรณกิจ, 2561: เว็บไซต์) และกฎเกณฑ์การสืบทอดราชสมบัติตามกฎมนเฑียรบาลในสมัยอยุธยาไม่ชัดเจนนักกว่าเป็นอย่างไร ทั้งทางทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในเรื่องนี้ก็แตกต่างกันออกไปจนไม่อาจถือเป็นเกณฑ์มาตรฐานได้ (วิษณุ เครืองาม, 2555: 19)

ออกญาศรีวรวงศ์เป็นผู้ดูแลยุทธวิธีในตำแหน่งออกญา
กลาโหม มีออกญาเสนาภิมุข และออกญากำแพงเป็นผู้
สนับสนุน กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่สนับสนุนพระศรีศิลป์ (พระ
อนุชาพระเจ้าทรงธรรม) ให้ขึ้นครองราชย์ ได้แก่ ออกญา
กลาโหม (สมัยพระเจ้าทรงธรรม) ออกพระท่ายน้ำ ออก
หลวงธรรมไทรโลก ออกพระศรีเสาวราช และออกหลวง
มงคล ทั้งนี้กลุ่มที่ชนะและยึดอำนาจได้คือกลุ่มของออกญา
กลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง)

ต่อมาออกญากลาโหมก็กำจัดพระเชษฐาธิราชและ
สนับสนุนให้พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ พระโอรสอีกพระองค์ของ
พระเจ้าทรงธรรมได้ครองราชย์เป็นกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม การ
สนับสนุนให้พระโอรสของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์
ถึงสองพระองค์ ในทัศนะของ ฟาน ฟลิต นั้น เป็นเพียง
การแสวงหาเพื่อรอเวลาในการสะสมอำนาจบารมี เพื่อ
จะขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ โคร่งเรื่องตามมิติ
ประวัติศาสตร์มีเพียงเท่านี้ ทว่าสิ่งสำคัญของจดหมายเหตุ
ฟาน ฟลิต ก็คือ เขาได้เล่าเรื่องอย่างละเอียดในมิติต่างๆ
เช่น กลอุบาย มูลเหตุความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
บุคคลลักษณะ รวมถึงความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในเรื่อง
พร้อมทั้งตีความเหตุการณ์ วิพากษ์วิจารณ์และสอดแทรก
ความรู้สึกของตนเองเข้าไป จนทำให้จดหมายเหตุนี้มีสีสัน
และเรื่องราวที่ซับซ้อน

นอกจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอันเกิดจาก
การกระทำของออกญากลาโหมแล้ว ในจดหมายเหตุ ฟาน
ฟลิต นี้ ยังมีเรื่องเล่าที่นำเสนอเรื่องความขัดแย้งของเหล่า
ขุนนาง ที่ช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ ทรัพย์ และความเป็น
ที่โปรดปรานของกษัตริย์ ทำให้จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต นี้
เป็นเรื่องเล่าที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง มีแง่มุมของการ ชิง
ไหวชิงพริบ การแก้แค้น การโลภในอำนาจ และความโหด
ร้ายที่กระทำต่อกัน ดังนั้นในแง่เรื่องเล่าที่มุ่งเสนอแนวคิด
เรื่องการเปลี่ยนแปลงและการชิงอำนาจนี้ จึงวิเคราะห์จาก
โครงสร้างของเรื่องที่เน้นความขัดแย้งและพฤติกรรมของ
บุคคลที่สองกลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่เป็นตัวแทนของความคด
และ 2) กลุ่มของบุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์
แม้ว่า ฟาน ฟลิต จะได้พยายามอธิบายว่างานเขียนของเขา
นั้นเป็นไปในลักษณะของการ “รายงาน” ข้อเท็จจริงตาม
ที่ได้ทราบมา แต่เมื่อวิเคราะห์ในฐานะเรื่องเล่าแล้ว ย่อม
พบว่าในงานเขียนนี้เป็นการสร้างความหมายของสร้างด้วย

ทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึกที่เขาได้ตีความ และนำเสนอ
โดยการชี้ให้เห็นความขัดแย้งของบุคคลอันเกิดจากความ
ต้องการอำนาจ

2.2 บุคคลและภาพแทนในเรื่องเล่า

จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต มีลักษณะการเล่าเรื่องที่ไม่
เน้นเวลา (แต่ใช้ฉากแสดงช่วงสมัยของเหตุการณ์) แต่เน้น
ที่ตัวบุคคลและพฤติกรรม หรือตัวละครในเรื่อง แนวเรื่อง
แสดงให้เห็นการช่วงชิงอำนาจ การทรยศหักหลัง เรื่องทั้ง
หลายนั้นมิสาเหตุมาจากความต้องการอำนาจ สิ่งที่น่าสนใจ
ในเรื่องเล่านี้คือการแสดงให้เห็นบทบาทของบุคคลสองฝ่าย
ซึ่งผ่านการตีความและวิพากษ์วิจารณ์โดย ฟาน ฟลิต มา
แล้ว ภาพของบุคคลในเรื่องได้รับการนำเสนอสองลักษณะ
อย่างชัดเจนคือภาพของบุคคลที่เป็นตัวแทนของความคด
และภาพของบุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์ภักดี

2.2.1 บุคคลที่เป็นตัวแทนของความคด ได้แก่ พระเจ้า
ปราสาททอง และ ออกญาเสนาภิมุข

ก) พระเจ้าปราสาททอง⁴ (พ.ศ. 2143-2199)

พระเจ้าปราสาททองเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 25 ของ
อาณาจักรอยุธยา ผู้สถาปนาราชวงศ์ปราสาททอง ทรงมี
สายสัมพันธ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระเจ้าทรงธรรม เริ่มรับ
ราชการเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ และได้
ตำแหน่งกรมวังเมื่ออายุได้ 17 ปี เมื่อครั้งเป็นเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ได้สนับสนุนให้พระเชษฐาธิราชและพระอาทิตย์
วงศ์พระโอรสพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ตามลำดับ
จากนั้นยึดอำนาจสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์เมื่อพระชนม์
พรรษา 30 ทรงครองราชย์ 27 ปี (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ,
2542: 63)

จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
โดยมีออกญากลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) เป็นผู้ดำเนิน
การ โดยเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททอง ตั้งแต่
เมื่อเยาว์วัยมีความเกรง จนเมื่อรับราชการเป็นออกญาศรี
วรวงศ์ และต่อมาเป็นออกญากลาโหม จนกระทั่งได้ขึ้น
ครองราชย์เป็นสมเด็จพระศรีธรรมราชาธิราช ภาพอดีต
ของพระเจ้าปราสาททองก่อนมีอำนาจที่ ฟาน ฟลิต เล่า
คือ ใช้ชีวิตอย่างเลวทรามมาก มีความสนุกเพลิดเพลินจาก
การดื่มสุรา และสมรู้ร่วมคิดในการลักทรัพย์ (จดหมายเหตุ
ฟาน ฟลิต, 2548: 279) ต่อมาเมื่อเป็น จมื่นศรีสรภักษ์
ก็ไม่เปลี่ยนแปลงอุปนิสัยสันดาน เพราะมาเป็นชู้กับพระ

⁴ พระนามพระเจ้าปราสาททอง มาจากเรื่องเล่าในคำให้การขุนหลวงหาวัด ความว่า ทรงสุบินว่าทรงค้นพบปราสาททองอยู่ในจอมปลวก เมื่อ
ให้ขุดขึ้นมาก็พบว่าปราสาททองในจอมปลวกจริง (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2543: 12) แต่ในจดหมายเหตุฟาน ฟลิต ขานพระนามที่เป็น
ทางการว่า พระองค์ศรีธรรมราชาธิราช

ชายาและสนมของเจ้าชายพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 286) เหตุการณ์ทั้งหลายต้องการจะนำเสนอภาพของพระเจ้าปราสาททองให้เป็นกษัตริย์ซึ่งไม่มีความชอบธรรม และมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับการเป็นพระมหากษัตริย์ เล่ห์กลอุบายต่าง ๆ ของออกญา کالاโหมล้วนเป็นไปเพื่อให้ถึงเขตฉัตรทั้งสิ้น คำที่ ฟาน ฟลิต ใช้เรียกพระเจ้าปราสาททองคือ คนคด กษัตริย์ทรราช มีพฤติกรรม แสร้งทำ ใช้เล่ห์เหลี่ยมเพทุบาย ริษยา โหดเหี้ยม อยุติธรรม ซึ่งคำเหล่านี้สะท้อนทัศนคติและความรู้สึกของ ฟาน ฟลิต เขาได้สร้างภาพลบให้กับพระเจ้าปราสาททองอย่างชัดเจนในจดหมายเหตุนี้

การเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททองนี้ ฟาน ฟลิต ได้ให้ข้อมูลอย่างละเอียด โดยนำเสนอให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในช่วงต่าง ๆ ของพระเจ้าปราสาททอง การใช้กลอุบายให้ได้มาซึ่งอำนาจ ลักษณะของพระเจ้าปราสาททองที่เด่นชัดในจดหมายเหตุนี้ได้แก่ ความมีเล่ห์เหลี่ยมและคดโกง ความโหดร้ายทารุณ และความริษยาและไม่เชื่อใจผู้ใด

ความมีเล่ห์เหลี่ยมและคดโกง

ฟาน ฟลิต บรรยายภาพเหตุการณ์ของการช่วงชิงอำนาจและปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในราชอาณาจักรอยุธยา ตั้งแต่การเลือกพระมหากษัตริย์ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าทรงธรรม และได้สรุปตั้งแต่ต้นเรื่องเลยว่า ออกญาศรีวรวงศ์ (พระเจ้าปราสาททอง) มีจิตใจต้องการเป็นพระมหากษัตริย์ต่อจากพระเจ้าทรงธรรม จากนั้นจึงเริ่มเล่าเรื่องวิธีการได้อำนาจและขึ้นครองราชย์ในที่สุด แนวเรื่องเล่านี้มีเอกภาพในแง่ที่ไดวางเป้าหมายไว้ตั้งแต่ต้นว่า ออกญาศรีวรวงศ์ทำทุกอย่างด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้องเพื่อราชสมบัติ

เมื่อพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์เรียกประชุมขุนนางเพื่อแจ้งพระราชประสงค์ของพระเจ้าทรงธรรมที่ต้องการให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ (พระเชษฐาธิราช) ขึ้นครองราชย์ โดยอ้างว่าพระเจ้าทรงธรรมขอให้ออกญาเป็นผู้ช่วยเหลือยุวกษัตริย์ เนะการบริหารการปกครองดูแลบ้านเมือง ฟาน ฟลิตเล่าว่าขุนนางส่วนมากเชื่อว่าพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตมานานแล้ว แต่ออกญาศรีวรวงศ์ปิดบังไว้ ในทัศนะของ ฟาน ฟลิต เห็นว่าการสนับสนุนพระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ไม่ได้เป็นไปได้โดยสุจริตแต่มีแผนการ เพราะว่า “เสนาบดีผู้นี้ตั้งใจจะช่วงชิงราชสมบัติมาเป็นของตนเองให้ได้ โดยแย่งจากเจ้าชายผู้เยาว์พระชันษา เจ้าชายพระองค์นี้ทรงมีอุปนิสัยต่ำทรามมากจนออกญาศรีวรวงศ์มั่นใจว่าพระองค์จะต้องเป็นที่รังเกียจของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548:

258) การสนับสนุนให้พระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์เนื่องจากขณะนั้นออกญา کالاโหมไม่สามารถยึดอำนาจไว้ได้ทั้งหมด และต้องการการยอมรับจากเหล่าขุนนางมากขึ้น เมื่อพระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ก็ได้ทรงตั้งให้ออกญาศรีวรวงศ์เป็นออกญา کالاโหม กิจการบ้านเมืองทุกอย่างจึงตกอยู่ในอำนาจของออกญา کالاโหม ระหว่างนี้ออกญา کالاโหมได้พยายามรวบรวมอำนาจและสร้างการยอมรับจากเหล่าขุนนางเพื่อให้บารมีของตนเพิ่มมากขึ้น

ออกญา کالاโหมได้รวบอำนาจของกษัตริย์ ทำกบฏลับโดยชักชวนขุนนางเข้าร่วมประชุม โดยได้บรรยายถึงความไม่เหมาะสมของพระเชษฐาธิราชให้แก่เหล่าขุนนางฟัง อ้างถึงพระจริวัตรของพระเชษฐาธิราช

“พระองค์ไม่มีจริยวัตรดีงามเหมือนพระราชบิดา ไม่อาจหวังสิ่งใดจากพระองค์ได้เลย ออกญา کالاโหมจึงสบโอกาสอันเหมาะที่สุด จึงพำร่ำบรรยายในสภาขุนนางถึงพระอารมณ์ร้ายของพระเจ้าแผ่นดิน ความเสเพลและมึนเมา แม้กระทั่งเรื่องความโหดเหี้ยมของพระองค์ ออกญา کالاโหมแจ้งแก่เหล่าขุนนางว่า ตนเองต้องปฏิบัติภารกิจของบ้านเมืองทั้งปวงเป็นที่ยุ่งยากมาก แต่ตนก็ยังยึดมั่นในพระราชโองการครั้งสุดท้ายของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน (พระเจ้าทรงธรรม) ด้วยมีการะับผิดชอบทั้งหมดที่สุ่มตัวอยู่ในส่วนที่เป็นหน้าที่ของตนก็จะปฏิบัติไปเรื่อยๆ โดยเต็มความสามารถเพื่อรักษาชื่อเสียงเกียรติคุณของพระเจ้าอยู่หัว” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 278)

เรื่องนี้ทำให้ขุนนางไว้วางใจออกญา کالاโหม ทำให้มีอำนาจมากขึ้น และเป็นที่ยินชมชอบของประชาชน อันเป็นแผนการเพื่อลดบทบาทของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเกิดความขัดแย้งกับพระเชษฐาธิราช เรื่องที่ออกญา کالاโหมจัดงานปลงศพน้องชายอย่างโอ้อ่าหรรษา และได้นำอัฐิของบิดาซึ่งฉาบปนกิจเรียบริ่อยแล้วมาเผาใหม่อีกครั้ง ซึ่งเป็นประเพณีที่ใช้กับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ ออกญา کالاโหมได้ชักชวนขุนนางจำนวนมากให้ไปในงานนี้ด้วย ทำให้ไม่มีผู้มาเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว พระเชษฐาธิราชกริ้วและคิดจะกำจัดออกญา کالاโหม ออกญา کالاโหมจึงได้โอกาสกำจัดพระเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวว่า

“เขาพูดด้วยถ้อยคำที่จับใจและคาดคะเนว่า พระเจ้าแผ่นดินคงจะทรงขัดเคืองพวกเขาเหล่านั้น ออกญา کالاโหมได้กล่าวเสริมว่า ตนพร้อมที่จะตาย ถ้าหากเลือดของตนสามารถดับเพลิงพิโรธที่รุมล้อมพระเจ้าแผ่นดินและสามารถทำให้พระองค์คืนดีกับขุนนางทั้งปวง แต่เมื่อพระเจ้าอยู่หัวสั่งประหารข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนที่พระองค์พระราชทานความ

โปรดปรานอย่างลึกซึ้งและเป็นถึงหัวหน้าเสนาบดีแล้ว ท่านทั้งหลายจะไม่หวาดหวั่นต่อความพินาททั้งนี้หรือ และท่านจะรักษาตัวให้พ้นจากเงื้อมมือของคนใจโหดผู้นี้ได้อย่างไร แล้วใครจะอยู่ในวังคอยขัดขวางมิให้พระองค์ทรงกระทำไปตามการอันชั่วร้ายของพระองค์ และข้อสำคัญนั้น ข้าพเจ้าขอให้ท่านทั้งหลายคิดว่าสถานการณ์บ้านเมืองนี้จะเป็นอย่างไร ภายหลังจากที่พระองค์ทรงประหารชีวิตพวกเราทุกคนแล้ว เพราะท่านย่อมทราบดีอยู่แล้วถึงพระชนมายุของพระองค์ ท่านย่อมรู้ถึงพระราชประสงค์อันเป็นไปตามพระนิสสัยที่เลวร้าย ตลอดจนพระอารมณ์ ความมีอคติหลงมัวเมา และความโหดร้ายของพระองค์ได้ดีกว่าข้าพเจ้า และถ้าหากสิ่งนี้เป็นความประทุติของพระองค์ในขณะนี้ พระองค์จะเป็นเช่นไรเมื่อพระองค์ได้ประหารชีวิตมุขมนตรีส่วนใหญ่เสีย และไม่ได้รับความช่วยเหลืออีกต่อไปจากเหล่าเสนาบดีที่ปรึกษาซึ่งแวดล้อมพระองค์อยู่ในขณะนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เมื่อเหตุการณ์เหล่านั้นได้เกิดขึ้นแล้ว บ้านเมืองของเราจะไม่ยุ่งเหยิงอยู่ในภาวะสงครามกลางเมือง และบางทีอาจต้องทำสงครามกับต่างชาติก็ได้ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เราต้องอยู่ใต้การปกครองของประเทศเพื่อนบ้านและประเทศบ้านเมืองก็อาจจะสิ้นสุดลงอย่างน่าเศร้าสลด” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 289)

ฟาน ฟลีต ได้แสดงความเห็นเชิงเสียสติต่อคำกล่าวนี้ว่าเป็น “สุนทรพจน์ที่ออกญา کالاโหมกล่าวด้วยเสียงสะอึกสะอื้นแสดงอาการโศกาดูรนี้ บิบบคั้นจิตใจบรรดาขุนนางทหารอย่างยิ่ง จนคนเหล่านั้นยินยอมผูกมัดตนเองเข้าเป็นมิตรเพื่อผลประโยชน์ของออกญา กลางโหมอีกครั้งหนึ่ง” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 289) ซึ่งก็ได้ผลเพราะทำให้ทหารเห็นว่าพระเชษฐาธิราชไม่เหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ต่อไป

ออกญา کالاโหมร่วมมือกับทหารและขุนนางโดยมีออกญาพระคลัง และกองทหารญี่ปุ่นเป็นส่วนสำคัญเข้าโจมตีพระราชวัง ยึดอำนาจและสำเร็จโทษพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อออกญา ก่าแห่งซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่ออกญา کالاโหมแสร์งนับถือว่าเป็นบิดา เพื่อหลอกมาเป็นพวกก่อกบฏจะมอบมงกุฎให้ครอง “ออกญา کالاโหมปฏิเสศเกียรติยศนี้ แสร้งทำเป็นไม่พอใจที่เห็นขุนนางเสนอดนขึ้นครองราชบัลลังก์” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 295) และเมื่อขุนนางเห็นว่าควรจะปลงพระชนม์พระเชษฐาธิราชนั้น “ออกญา کالاโหมคัดค้าน และแสร์งทำเป็นว่าต้องการรักษาพระชนม์ชีพของพระองค์ได้ แต่ในที่สุดทำเป็นยอมตามความเห็นของคนหมู่มาก” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 296)

เมื่อสิ้นพระเชษฐาธิราชแล้ว ออกญา کالاโหมยังไม่สามารถขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ เพราะยังมีพระโอรสพระเจ้าทรงธรรมองค์อื่นขึ้นครองราชย์ต่อไป ออกญาเสนาภิมุขและออกญา ก่าแห่งเสนอให้ออกญา کالاโหมเป็นผู้สำเร็จราชการต่อไป ขุนนางส่วนใหญ่ได้เลือกพระเจ้าอาทิตยวงศ์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ออกญา کالاโหมไม่พอใจออกญาเสนาภิมุขและออกญา ก่าแห่งจึงคิดกำจัดคนทั้งสองโดยออกญา کالاโหมนำเรื่องให้ออกญา ก่าแห่งขึ้นนั่งบัลลังก์หลังจากยึดอำนาจได้แล้วให้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ทราบและใส่ร้ายออกญา ก่าแห่ง “ออกญา کالاโหมพยายามยุแหย่เพื่อให้ออกญา ก่าแห่งเป็นที่รังเกียจและเป็นผู้กระทำความผิดในสายพระเนตรของพระเจ้าแผ่นดิน... และใส่ความออกญา ก่าแห่งเรื่องให้ออกญา ก่าแห่งอาจเอื้อมยกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ก่อกบฏ และทะเลาะทอเยนจะตั้งตนเป็นศัตรูกับพระอาทิตยวงศ์” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 302)

อีกทั้งใส่ความให้ออกญา ก่าแห่งเป็นต้นเหตุของการสวรรคตของพระเชษฐาธิราช และบังคับให้ขุนนางก่อกบฏ อีกทั้งยังมีใจฝักใฝ่อยู่ในพระปิตุลาศศิริศิลป์ ฉะนั้นจึงควรได้รับโทษถึงตาย การใส่ร้ายออกญา ก่าแห่งทำให้ยุวกษัตริย์เห็นชอบให้จำคุกออกญา ก่าแห่ง แต่เมื่ออยู่ต่อหน้าออกญา ก่าแห่ง ออกญา کالاโหมแสร์งเห็นใจให้ออกญา ก่าแห่งถูกจับริบทรัพย์ จำคุก

“ออกญา کالاโหมไปเยี่ยมออกญา ก่าแห่งในคุก แสร้งทำเป็นประหลาดใจอย่างยิ่งที่ออกญา ก่าแห่งถูกถอดและแสดงความจงใจมากที่พระเจ้าแผ่นดินกระทำถึงเช่นนี้ ออกญา کالاโหมปลอบออกญา ก่าแห่งและแนะนำให้ออดทนและรับรองว่าออกญา ก่าแห่งจะได้พ้นจากที่คุมขังโดยเร็ววัน ออกญา کالاโหมชี้แจงว่ากรกระทำของพระเจ้าแผ่นดินเป็นไปอย่างเจ้าชายหนุ่ม และว่าราษฎรโชคไม่ดีที่อยู่ภายใต้อำนาจกษัตริย์หนุ่ม แต่ก็สัญญาว่าจะจัดการเรื่องนี้ให้และให้เป็นธุระของตนและออกญา ก่าแห่งจะได้ออกจากคุกในไม่ช้า” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลีต, 2548: 304)

คำว่าช่วยให้พ้นจากคุกคือการนำไปประหารชีวิต ออกญา ก่าแห่งทราบว่าถูกหักหลัง และผู้ที่ใส่ร้ายยุแหย่พระเจ้าแผ่นดินให้ทรงลงโทษตนคือออกญา کالاโหมนั่นเอง จึงได้กล่าวบริภาษซึ่งทำให้เห็นภาพของออกญา کالاโหมชัดเจนขึ้นว่าเป็นคนคิดคดกบฏ แย้งชิงทรัพย์สมบัติ กล่าวใส่ไคล้ ใช้ผู้อื่นเป็นบันไดก้าวไปสู่ฐานันดรศักดิ์กษัตริย์

ออกญา کالاโหมต้องการกำจัดออกญาเสนาภิมุข จึงสร้างเรื่องเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏเพราะไม่เข้ามาเมืองหลวงตามรับสั่ง พระเจ้าอยู่หัวจึงส่งออกญาเสนาภิมุข

ออกไปปราบ เมื่อปราบสำเร็จก็สนับสนุนให้ออกญาเสนาภิมุขไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แม้ว่าออกญาเสนาภิมุขจะไม่พอใจที่จะไปปกครองเมืองนครศรีธรรมราช แต่ออกญาภลาโหมได้ให้อุบายเล่ห์เหลี่ยมโดยปล่อยข่าวว่ากองทหารญี่ปุ่นจะร่วมมือกับฮอลันดาเข้าโจมตีวังหลวง จนทำให้ออกญาเสนาภิมุขไม่เป็นที่ไว้วางใจและเกรงว่าพระเจ้าแผ่นดินจะเข้าใจผิด ประกอบกับคำลวงของออกญาภลาโหม

“ออกญาภลาโหมจึงใช้เล่ห์เหลี่ยมและเพทุบายอันชาญฉลาดที่สุดของตน เพื่อชนะใจออกญาเสนาภิมุข โดยแสดงความเคารพนบอบออกญาเสนาภิมุขอย่างออกนอกหน้าที่สุด และไปเยี่ยมที่บ้านทุกวัน ซึ่งเป็นการขัดต่อกฎและขนบธรรมเนียมของไทย ออกญาภลาโหมปรับทุกข์กับออกญาเสนาภิมุขอยู่เนือง ๆ ถึงภาวะในการบริหารกิจการบ้านเมืองทั้งปวงของตน และบอกออกญาเสนาภิมุขว่าตนไม่ต้องการให้ออกญาเสนาภิมุขมีความลำบากต้องไปพระราชวังทุกวัน และต้องแสดงความเคารพตนในฐานะบุคคลผู้ซึ่งเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ และว่าตนจะไม่ยอมรับหน้าที่นี้เลยถ้าไม่เป็นเพราะถูกบังคับให้ต้องทำตามประเพณีที่มีมา เพื่อควบคุมดูแลพวกขุนนางให้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ของตน อย่างไรก็ตามเพื่อปล่อยให้ออกญาเสนาภิมุขพ้นจากความหนักอก และการอยู่ใต้บังคับบัญชาที่พระราชวังซึ่งเป็นความจำเป็น ออกญาภลาโหมกล่าวว่าตนได้กราบทูลขอให้พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานตำแหน่งเจ้าเมืองนครให้ ในฐานะที่เป็นคนกล้าหาญที่สุดในประเทศ และมีความสามารถปฏิบัติพระราชกิจของพระเจ้าอยู่หัวได้ดีที่สุด คำบอຍอนี้หลังไหลเข้าหูออกญาเสนาภิมุขอย่างได้ผล” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 310)

ในที่สุดออกญาเสนาภิมุขก็ยินยอมออกจากพระราชวังพร้อมยกกำลังทหารญี่ปุ่นออกไปจากเมืองหลวงอันเป็นสิ่งที่ออกญาภลาโหมต้องการอย่างยิ่ง เพราะไม่มีทั้งออกญาเสนาภิมุขและกองทหารของญี่ปุ่นทำให้สะดวกแก่การขึ้นครองอำนาจมากขึ้น

เมื่อสามารถจัดการออกญาภลาโหมและออกญาเสนาภิมุขแล้ว ออกญาภลาโหมก็เกลี้ยกล่อมให้ขุนนางเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดิน “ทรงเป็นเด็ก มีอุปนิสัยสันดานหยาบชู้ร้ายและไร้สมรรถภาพ ทั้งเป็นการขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง ขนบประเพณีและสามัญสำนึกที่จะมอบความเป็นใหญ่และอาณาจักรที่มีอำนาจให้ตกอยู่ในมือของเด็ก” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 311) ออกญาภลาโหมจึงเห็นว่าควรส่งพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ไปศึกษาในความดูแลของพระภิกษุสงฆ์โดยอ้างว่าเพื่อให้พระสงฆ์กล่อมเกลารบอารมณ และให้

ได้รับการสั่งสอนอบรมอันดี พร้อมกันนั้นก็เสนอให้เลือกประมุขทำหน้าที่ “พระเจ้าแผ่นดิน” ขึ้นปกครองจนกว่าพระเจ้าอาทิตย์วงศ์จะบรรลุนิติภาวะ

“ออกญาภลาโหมสร้างทำเป็นร้อนรนปฏิเสธตำแหน่งนี้และถึงกับยื่นกราน ว่าตนควรจะได้พ้นจากตำแหน่งราชองครักษ์และผู้สำเร็จราชการแผ่นดินซึ่งคนเหล่านั้นมอบให้ตน ออกญาภลาโหม กล่าวว่า ตนจะไม่ยอมถูกบังคับให้รับหน้าที่ที่สูงกว่าตำแหน่งที่ได้รับอยู่แล้ว แต่ด้วยเหตุที่ๆ ประชุมมองเห็นอย่างแจ่มชัดแล้วว่าออกญาภลาโหมปฏิเสธเช่นนั้นเป็นการเสแสร้งกลบเกลื่อนเท่านั้น จึงไม่มีผู้ใดที่จะไม่สนับสนุน การเลือกคราวนี้ บางคนก็เลือกด้วยความรักใคร่ ส่วนคนอื่น ๆ เลือกด้วยความหวาดกลัว” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 312)

เหล่าขุนนางสนับสนุนให้ออกญาภลาโหมเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีฐานันดรศักดิ์เป็น “กษัตริย์” เมื่อได้รับหน้าที่แล้ว ออกญาภลาโหมก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างดี จนเหล่าขุนนางลงความเห็นว่าออกญาภลาโหมสมควรจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งนี้ด้วยเหตุที่เหล่าขุนนางต้องการโชคลาภวาสนาหากสนับสนุนออกญาภลาโหม แต่ออกญาภลาโหมแกล้งกล่าวด้วยเล่ห์อุบายว่าอาณาจักรหนึ่งจะมีกษัตริย์สองพระองค์ไม่ได้ นำไปสู่การสำเร็จโทษพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ จากนั้นออกญาภลาโหมได้ประกาศตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสมบูรณ์

ตลอดช่วงการครองราชย์ พระเจ้าปราสาททองเป็นผู้ที่มีเล่ห์เหลี่ยมและอุบาย เช่น การหยั่งเชิง ฉลาดในการกำจัดขุนนางที่เห็นต่าง แม้แต่ผู้ที่เคยช่วยเหลือสนับสนุนพระองค์ในการขึ้นครองราชย์ ที่ทำเช่นนั้นเพราะเกรงว่าคนเหล่านั้นจะทำเช่นเดียวกับที่พระองค์เคยทำ ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงถามขุนนางทั้งหลายว่าสุรารายไหนจะดีกว่ากัน สุราเก่าหรือใหม่ ตรัสว่า ยังมีสุราเหลืออยู่อีก 2 ขวด ในตำหนักของพระเจ้าทรงธรรม และตรัสว่าควรจะทำเช่นไรกับสุรานี้ ทรงเห็นว่าควรจะทำสุรานั้นทิ้งไปเสียดีกว่า เพราะเกรงว่าอายุเวลาและความแรงของมันจะทำให้ขวดระเบิด และไม่มีใครใช้ประโยชน์จากสุรานี้แล้ว ปริศนานี้มีนัยถึงพระโอรสที่ยังทรงพระเยาว์อีกสองพระองค์ของพระเจ้าทรงธรรม และพระองค์คิดว่าควรกำจัดเสีย รวมถึงพระโอรสของพระเจ้าทรงธรรมองค์อื่น ๆ อีก ทรงตรัสว่าตนไม่อ่อนซึ่งมีหัวเป็นเสี้ยนมาแต่แรกแล้ว ย่อมกินไม่อร่อย จำเป็นต้องถอนรากถอนโคนทิ้งไปโดยเร็ว (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 330)

จากเรื่องเล่านี้ ทำให้เห็นภาพของพระเจ้าปราสาท

ทองที่ทรงเป็นผู้ทุจริต คดโกง และเต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม และอุบายเพื่อนำไปสู่การมีอำนาจในแผ่นดิน อันเป็นการให้ภาพจากมุมมองของฟาน ฟลิต ที่เล่าเรื่องอย่างละเอียด ผ่านการใช้ภาษาที่ประหนึ่งว่าเขาได้ยินเอง

ความโหดร้ายทารุณ

ภาพพระเจ้าปราสาททองในเรื่องเล่าของ ฟาน ฟลิต ยังเป็นผู้มีความโหดร้ายทารุณ สามารถกำจัดศัตรูทางการเมืองด้วยวิธีการที่รุนแรง พบเรื่องเล่าที่สะท้อนภาพความโหดร้ายของพระองค์ได้อย่างชัดเจนผ่านการลงโทษศัตรูของพระองค์ ซึ่งในแง่หนึ่งอาจมองว่าเป็นแบบแผนหรือรูปแบบการลงโทษของยุคสมัยนั้น ทว่าเมื่อพิจารณาแบบแผนการลงโทษแล้ว จะเห็นความแตกต่าง และมีรูปแบบที่หลากหลาย และแต่ละรูปแบบก็แสดงถึงความรุนแรง การลงโทษนี้สื่อให้เห็นว่าเป็นไปตามความต้องการของพระเจ้าปราสาททอง นอกจากการลงโทษตามจารีตคือการจำคุก ริบทรัพย์สมบัติ ถอดยศถาบรรดาศักดิ์ จนถึงประหารชีวิตแล้ว ยังปรากฏวิธีการลงโทษที่หลากหลาย ทั้งหมดนี้ผ่านการบรรยายและพรรณนาอย่างละเอียดของ ฟาน ฟลิต

การลงโทษพระปิตุลาศรีศิลป์ โดยนำพระองค์ทิ้งลงในบ่อลึกและแห้ง ถวายอาหารให้น้อยลงทุกวัน เพื่อให้สิ้นพระชนม์ด้วยความหิว ส่วนขุนนางที่สนับสนุนก็ให้สับเป็นท่อน ๆ ศีรษะและร่างกายส่วนอื่น ๆ ถูกเสียบประจานไว้ที่หอสูงเพื่อเตือนใจคนทั้งหลาย แม้ว่าพระศรีศิลป์จะหลบหนีไปได้ แต่ก็ถูกจับเป็นครั้งที่สองและถูกประหารด้วยการทุบที่พระนาภีด้วยท่อนจันทน์ แล้วใช้ผ้าห่อศีรษะและได้โยนทิ้งลงในบ่อทิ้งให้พระศพเน่าเปื่อย ซึ่งในตอนนี ฟาน ฟลิต เล่าพร้อมทั้งแสดงความคิดความรู้สึกสงสารและยกย่องพระศรีศิลป์

“นี่เป็นวาระสุดท้ายอันน่าเศร้าสลดของพระมหาอุปราช ผู้ไร้สุข ซึ่งสิ้นพระชนม์ลงเพราะทรงกล้าอ้างสิทธิ์ในมงกุฎซึ่งเป็นสิทธิตามกฎหมายของพระองค์ พระองค์ทรงเป็นพระมหาอุปราชที่ทรงมีความหวังอย่างยิ่งและทรงมีคุณสมบัติดีงามหลายประการ ถ้าหากพระองค์ทรงได้ครองราชบัลลังก์แล้ว พระองค์คงได้รับความเคารพเทิดทูนไม่น้อยกว่าพระเชษฐาธิราชของพระองค์ เกือบไม่มีผู้ใดเลยที่จะไม่โคกเศร้านในการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราช แต่ไม่มีใครกล้าแสดงอาการเศร้าสลดได้ เพราะเมื่อผู้ใดมีใจฝักใฝ่หรือเห็นว่าการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชเป็นเรื่องสำคัญแล้ว ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นใดก็ตาม คนผู้นั้นจะถูกประหารและทรัพย์สินจะต้องถูกริบ मुखอำมาตย์และทหารที่มีใจฝักใฝ่ ถูกถอดลงเป็นไพร่ และถูกกระทำอย่างโหดเหี้ยม”

(จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 274-275)

การลงโทษประหารพระปิตุลาศรีศิลป์ พระเชษฐาธิราช พระราชมารดาอัมฤทธิ์ และพระอาทิตย์วงศ์ เป็นไปในลักษณะเดียวกันและสถานที่เดียวกัน คือพระเมรุวัดโคกพญา เนื่องจากเป็นพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูง ทว่าการประหารนี้ก็ได้ถวายเกียรติยศเพราะนำพระศพทิ้งลงบ่อ และให้เน่าเปื่อยไปตามธรรมชาติ แสดงให้เห็นความโหดร้ายทารุณอย่างยิ่ง นอกจากนี้หากพระราชวงศ์พระองค์ใดทำให้พระเจ้าปราสาททองไม่พอพระทัย ก็อาจประหารด้วยความเหี้ยมโหดด้วยพระองค์เอง เช่น การประหารพระราชมารดาของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ เพราะไม่ยอมเป็นพระสนม

“พระเจ้าแผ่นดินทรงกริ้วต่อการปฏิเสธ คำตอบที่เผ็ดร้อนและการดำเนินดีเยี่ยมอันรุนแรงยิ่งนั้น ถึงกับทรงมีรับสั่งให้คร่ำตัวพระนางไปที่ริมฝั่งน้ำให้สับร่างของพระนางออกเป็น 2 ท่อน ร่างส่วนที่มีหัวติดอยู่ให้ตรึงติดกับขาหยั่งไม้ไผ่อย่างไรก็ตาม เมื่อพระภิกษุสงฆ์กราบทูลขอร้อง พระองค์จึงอนุญาตให้ปลดร่างนี้ลงภายหลังที่ประจานอยู่ 2 วันแล้ว และได้จัดการเผาโดยปราศจากพิธีรีตอง” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 316)

นอกจากพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูงแล้ว ฟาน ฟลิต ยังเรื่องถึงการลงโทษขุนนางที่เป็นศัตรูอย่างโหดร้ายเช่นกัน เช่น ลงโทษออกญากำแหง

“ดังนั้น เพฆฆฆาตจึงมัดออกญากำแหงติดกับหยวกกล้วย วางให้นอนลงบนพื้นดินและพันด้วยดาบโค้งที่สีข้างด้านซ้าย ไล่ฟูกก็ไหลออกมา การฆ่าออกญากำแหงจบลงด้วยการเอาหวายแทงที่คอแล้วเสียบประจานร่างไว้บนขาหยั่งทำด้วยไม้ไผ่ลำใหญ่เพื่อให้เป็นตัวอย่างของผู้ถูกลงโทษในฐานะสมรู้ร่วมคิดต่อต้านองค์พระมหากษัตริย์” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 305)

เมื่อมีผู้กราบทูลเรื่องนางกำนัลที่ร่ำไห้ต่อการสิ้นพระชนม์ของพระมารดาของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ พระองค์มีรับสั่งทันทีว่า

“ให้จิกผมนางทั้งสองลากไปยังฝั่งน้ำ และให้ผูกเข้ากับหลัก เอาต้นกรัทรอบคอ ดึงไว้มิให้เท้าแตะดิน แล้วพระองค์มีรับสั่งให้แหะร่างออกเป็นสองซีกแล้วใส่เครื่องถ่างปากไว้ นางทั้งสองถูกปล่อยให้ตายในลักษณะเช่นนี้ด้วยความทรมานอย่างสุดพรรณนา เมื่อบิดาของหญิงทั้งสองทราบเรื่องที่เกิดกับบุตรสาวก็ไปยังที่ประหารชีวิต และแสดงความโศกเศร้าเสียใจ อันเป็นธรรมดาที่ต้องเกิดความรู้สึกเช่นนั้น เมื่อได้เห็นภาพอันน่าสังเวชสยดสยอง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบเรื่อง ก็มีรับสั่งให้ผ้าชายคนนี้

ตลอดตัว แล้วแขวนไว้บนขาหยั่งนั้นเข้า ความเหี้ยมโหดร้ายกาจในการลงพระอาญาเหล่านี้ย่อมปิดปากคนอื่น ๆ ทั้งปวง ทั้งปิดกั้นความโศกเศร้าเสียใจในความตายของมิตรสหายหรือญาติพี่น้องไว้ โดยสิ้นเชิง” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 317)

ด้วยเนื้อหาและวิธีการเล่าของ ฟาน ฟลิต เกี่ยวกับความโหดร้ายของพระเจ้าปราสาททองผ่านการลงพระอาญาและลงโทษบุคคลที่คิดต่อต้านและเป็นศัตรูของพระองค์นี้ ทำให้เห็นภาพของความทารุณโหดร้ายของพระเจ้าปราสาททองได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังแสดงความเป็นผู้มีอารมณ์ฉุนเฉียว มีโมโหจัดและสามารถทำร้ายทุกคนได้ตามความพอใจ

ความริษยาและไม่เชื่อใจผู้ใด

เรื่องเล่าในจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ทำให้เห็นได้ว่าพระเจ้าปราสาททองได้กระทำโหดร้ายต่อผู้อื่น ทั้งโดยการใช้กำลังอำนาจ และการใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อให้ตนได้ครองราชย์นี้ ส่งผลทำให้พระองค์ไม่ไว้วางใจผู้ใด หรือไม่จริงใจกับผู้ใด เพราะทรงกลัวว่าความคดที่พระองค์เคยทำจะย้อนกลับมาสนองพระองค์ ฟาน ฟลิต เล่าว่า พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ขุนนางไปเยี่ยมเยียนกันอีกต่อไป และไม่ยอมให้สนทนาปราศรัยเมื่อพบปะกัน เว้นแต่จะพูดคุยกันดัง ๆ และอยู่ต่อหน้าบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเป็นพยานได้ว่าพูดกันเรื่องอะไร และนำไปสู่ข้อสรุปของ ฟาน ฟลิต ว่าพระเจ้าปราสาททองไม่เคยไว้วางใจใคร เพราะว่าทรงเป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยม เกรงว่าจะย้อนกลับมาทำร้ายพระองค์

ตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นภาพของพระองค์ในด้านนี้ เช่น เมื่อทรงเห็นว่าออกญาพระคลังที่ทรงมอบให้เป็นออกญาพิษณุโลก (ทั้งที่เคยสัญญาว่าจะให้เป็นพระอุปราช) มีผู้คนเคารพยำเกรงมาก ทั้งมีอำนาจ ร่ำรวย และเฉลียวฉลาด พระองค์จึงเริ่มหวั่นเกรงและเกลียดชังพระองค์สั่งให้คุมตัวออกญาพิษณุโลกมาลงโทษ

“ทรงให้เอาไฟเผาผ้าเท้า และตลอดร่างถูกพันธนาการด้วยโซ่ตรวน แล้วให้นำไปทิ้งไว้ในคุกสกปรก บ้านเรือนถูกปล้นสะดม ข้าทาสและช่างม้าถูกยึดเอาไป และทรัพย์ สมบัติข้าวของมีค่าของออกญาพิษณุโลกถูกขนไปยังพระราชวัง พระเจ้าอยู่หัวทรงกระทำการรุนแรงถึงที่สุด เหตุเพราะโหราจารย์บางคนได้ทำนายไว้ว่าออกญาพิษณุโลกมีดวงอยู่ในราศีที่ดี ต่อไปข้างหน้าจะมีอำนาจเท่าเทียมกษัตริย์ ทรงให้ออกญากรมราชไปประหารชีวิตออกญาพิษณุโลก เมื่อออกญาพิษณุโลกเห็นว่าตนจะต้องตายก็กล่าวประณามพระเจ้าปราสาททองถึงความอกตัญญู ความทรยศ และ

ความโหดร้าย ทั้งที่พระองค์เป็นหนีบุญคุณตนทั้งชีวิตและราชบัลลังก์ และมาสั่งประหารชีวิตตนโดยไม่มีความผิดอันเป็นการกระทำที่ตรงข้ามกับคำสาบาน” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 339)

นอกจากนี้ พระเจ้าปราสาททองทรงริษยาเจ้าชายพระเนตรพิการของพระเจ้าทรงธรรมที่มีราษฎรถวายความจงรักภักดี จึงวางแผนกำจัดเจ้าชายโดยให้ทหารวังไปกล่าวดูหมิ่นพระองค์จนพระองค์ระงับอารมณ์ไม่ได้จึงได้ขงต่ออยู่กับทหารวัง เป็นการเสื่อมเสียจึงตัดสินใจปลงพระชนม์พระองค์ “พระเจ้าอยู่หัวทรงให้เจ้าชายเสวยยาซึ่งทำให้มีพระสติพินเพื่อนพระเนตรและพระกรรมพิการและทำลายส่วนสมองด้วยผลที่ได้รับคือหมดโอกาสที่เจ้าชายองค์นี้จะสามารถขึ้นครองราชย์สมบัติได้” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 332)

ในหลายเหตุการณ์นั้น พระองค์ทรงใช้วิธีการสาบานเพื่อให้พระองค์ได้ประโยชน์และแสวงหาแนวร่วม แต่พระองค์ก็พร้อมจะผิดคำสาบานเพราะเหตุไม่ไว้วางใจผู้ใด นอกจากนั้นพระองค์ก็ทรงใช้ความริษยาและความไม่ไว้วางใจกันนี้ควบคุมขุนนาง เพราะเห็นว่าความริษยากันในหมู่ขุนนางจะเป็นเครื่องมือในการถ่วงอำนาจกันและกันได้เป็นอย่างดี จากเรื่องเล่าของ ฟาน ฟลิต นี้ ทำให้เห็นภาพด้านลบของพระเจ้าปราสาททองอย่างชัดเจนในมิติต่าง ๆ ทั้งการเป็นคนคดเจ้าเล่ห์ ความโหดร้ายทารุณ ความริษยาอาฆาต และไม่จริงใจกับผู้ใด ฟาน ฟลิต ให้ความเห็นเชิงสรุปว่า

“ข้าพเจ้าเล่าเรื่องที่ผ่านมาเพื่อแสดงให้เห็นนโยบายของพระเจ้าแผ่นดิน ในการใช้คนบางคนให้ทำลายคนอื่น ๆ เพื่อประสงค์ที่จะกำจัดคนซึ่งอาจจะกระทำการย่อนรอยพระองค์ในสิ่งซึ่งคนพวกนั้นได้กระทำการหักโค่นกษัตริย์ที่ถูกต้องตามกฎหมายเพื่อพระองค์เองมาแล้ว นอกจากนั้นยังได้ทรงถอดถอนยศผู้ซึ่งอาจมีความปรารถนาเป็นใหญ่ และทรงลดรองอำนาจของบรรดาเสนาบดีและถอดลงเป็นไพร่จนกระทั่งทุก ๆ วัน ไม่มีใครสักคนที่จะกล้าขัดฝ่าพระองค์ที่พระราชวังและถวายความเคารพพระองค์ พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ขุนนางไปเยี่ยมเยียนกันอีกต่อไป และไม่ยอมให้สนทนาปราศรัยเมื่อพบปะกัน เว้นแต่จะพูดคุยกันดัง ๆ และอยู่ต่อหน้าบุคคลอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็นพยานได้ว่าพูดกันเรื่องอะไร ฉะนั้น ด้วยความเฉียบขาดของพระองค์ จึงทำให้พวกขุนนางหมดหนทางร่วมหัวกันคิดร้ายต่อพระองค์ พระองค์ทรงเปลี่ยนตัวขุนนางที่มียศศักดิ์สูงสุดของประเทศบ่อย ๆ จนไม่มีขุนนางคนใดแน่ใจในตำแหน่งหน้าที่ของตน และบรรดาผู้ครองมณฑลและเจ้า

เมืองสำคัญ ๆ ก็ถูกบังคับให้อยู่ในกรุงศรีอยุธยา และต้อง
เข้าเฝ้าในพระราชวังทุกวัน ทำให้บรรดาผู้ช่วยต้องปฏิบัติ
หน้าที่ในตำแหน่งนี้แทน นี่เป็นวิธีการซึ่งพระองค์รักษา
สวัสดิภาพของพระองค์และของราชบัลลังก์ไว้ ทั้งนี้อาจ
จะกล่าวได้ว่า นับเป็นศตวรรษ ๆ ที่เดียว ที่ไม่มีกษัตริย์
พระองค์ใดในประเทศสยามโหดร้ายเกินกว่ากษัตริย์องค์นี้
เลย (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 342)

ทั้งหมดนี้คือภาพที่ ฟาน ฟลิต ได้สร้างให้พระเจ้า
ปราสาททองเป็นพระมหากษัตริย์ที่ไม่เหมาะกับราชบัลลังก์
เพราะการได้ครองราชย์มาจากความคดและความโหดร้าย
ของพระองค์ ทั้งนี้เป็นความคิดเห็นและอคติของ ฟาน ฟลิต
ที่มีต่อพระเจ้าปราสาททองที่ปรากฏในจดหมายเหตุเรื่อง
นี้ ทั้งนี้ควรจะได้พิจารณาเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ
ที่กล่าวถึงพระเจ้าปราสาททองในทางยกย่องสรรเสริญซึ่งมี
จำนวนไม่น้อย เช่น พระราชพงศาวดารสมัยอยุธยา คำฉันท์
สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง
พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ว่าด้วยพระราชอัธยาศัยของพระเจ้าปราสาททอง และคำ
สนองพระราชกรณียกิจข้อกล่าวหาให้พระเจ้าปราสาททอง
ของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็นต้น
เอกสารเหล่านี้ได้ให้ข้อมูลและความความเห็นในทางตรง
กันข้ามกับฟาน ฟลิต

ข) ออกญาเสนาภิมุข

ออกญาเสนาภิมุข หรือ ยามาตะ นางามาชะ
ตามทัศนะของ ฟาน ฟลิต เป็นบุคคลที่ชำนาญในการเอา
ตัวรอด กลั้วการเสียประโยชน์ และมีเล่ห์เหลี่ยมในทางการ
เมือง ตำแหน่งออกญาเสนาภิมุขมีความสำคัญอย่างยิ่งใน
ประวัติศาสตร์ช่วงนี้ เนื่องจากเป็นหัวหน้ากองทหารอาสา
ญี่ปุ่น ในกฎหมายตราสามดวง ระบุตำแหน่งเกี่ยวกับ
“อาสาญี่ปุ่น” ว่า “กรมอาสาญี่ปุ่น” พระเสนาภิมุขเจ้า
กรมอาสาญี่ปุ่น นา 1000⁵ แสดงให้เห็นความสำคัญของ
ตำแหน่งนี้ในราชอาณาจักรอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างออกญาภิมุขกับออกญาเส
นาภิมุข ในตอนแรกนั้นเข้าร่วมเป็นฝ่ายเดียวกันโดยใน
ครั้งนั้นตกลงสัญญาว่าจะช่วยเหลือให้พระเชษฐาธิราชขึ้น
ครองราชย์ และได้ช่วยเหลือออกญาภิมุขจับกุมพระ

พิตุลาศรีศิลป์ (พระอนุชาของพระเจ้าทรงธรรมซึ่ง ฟาน
ฟลิต เห็นว่าเป็นผู้ที่สมควรจะได้ครองราชย์) ที่หนีราชภัย
ไปอยู่ใน สมณเพศ

“(ออกญาเสนาภิมุข) ไปเฝ้าพระมหาอุปราช และเส
แสดงแสดงความเศร้าเสียใจที่ทราบว่าพระองค์ท่านถูกแย่ง
ชิงมงกุฎไป ภายหลังที่พระเชษฐาธิราชสวรรคต โดยพูดอย่าง
โง่งมงายไม่เห็นด้วยกับการประหาร การเนรเทศ และการ
จองจำคนดี ๆ และขุนนางจำนวนมาก ยิ่งกว่านั้นยังพูดถึง
ความเข้มงวดกวดขัน การก่อกรรมทำเข็ญ และความโหด
ร้ายทางฝ่ายปกครองของพระเจ้าอยู่หัว และพูดถึงอำนาจ
หน้าที่ซึ่งใหญ่โตเกินขนาดของออกญาภิมุข เขากราบทูล
ต่อพระมหาอุปราชว่า ตัวเขาและขุนนางอื่นๆ อีกมากมาย
ได้รับความเดือดร้อนมากในเรื่องนี้ และได้ปรึกษาหารือกัน
เนื่อง ๆ ถึงลู่ทางที่จะทำการปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน
กับออกญาภิมุขเสียแล้ว เชิญเสด็จพระมหาอุปราชขึ้น
ครองราชบัลลังก์และกราบทูลสืบไปว่า ถ้าพระมหาอุปราช
ยินยอมเสด็จไปยังวังหลวงกับตนแล้ว ก็จะใช้ทหารญี่ปุ่น
และพรรคพวกของตนถอดพระเจ้าแผ่นดินและจะจับไล่
พระองค์กับขุนนางคนโปรดออกเสียจากตำแหน่ง เพื่อเปิด
ทางให้พระมหาอุปราชได้สืบราชบัลลังก์” (จดหมายเหตุ
ฟาน ฟลิต, 2548: 267)

แผนการและเล่ห์เหลี่ยมนี้ทำให้พระพิตุลาศรีศิลป์ทรง
เชื่อ และกลับเข้าไปในเมืองหลวง เมื่อถึงวังหลวงยังแสวง
หลอกว่าทหารรักษาการประต้วงเพื่ออารักขาและถวายความ
ภักดี เพื่อหลอกให้พระพิตุลาศรีศิลป์เปลื้องผ้ากาสาพัสตร์
“แต่คนคดผู้นั้นได้เริ่มดำเนินตามแผนการที่ได้สัญญา
ไว้แก่ออกญาภิมุขกราบทูลพระมหาอุปราชว่า สมควร
พรรคพวกที่พระองค์จะทรงพบในวังล้วนถืออาวุธพร้อม เพียง
แต่คอยการเสด็จมาของพระมหาอุปราชเท่านั้น เพื่อจะได้
ลงมือทำการจึงสมควรที่พระมหาอุปราชจะกระทำพระองค์
ให้อยู่ในลักษณะเดียวกับคนเหล่านั้น และทูลว่าเพื่อแสดง
พระองค์เยี่ยงชายชาติตรี และเพื่อสะดวกในการกระทำการ
พระองค์ควรเปลื้องผ้ากาสาพัสตร์ออก เพราะผ้านี้จะไม่
เป็นประโยชน์อันใดแก่พระองค์อีกแล้ว” (จดหมายเหตุ
ฟาน ฟลิต, 2548: 268)

เมื่อพระพิตุลาศรีศิลป์ปฏิบัติตาม พระองค์ก็ถูกจับมัด

⁴ ประวัติเกี่ยวกับออกญาเสนาภิมุข มีว่าได้เดินทางมาถึงประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2155 ในฐานะพ่อค้า ต่อมาเมื่อตำแหน่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน
ญี่ปุ่น อีกด้านหนึ่งกล่าวว่าเขาเป็นหัวหน้าทหารรับจ้างกองหนึ่งที่เรียกว่า “กรมอาสาญี่ปุ่น” เข้ารับราชการในสมัยพระเจ้าทรงธรรม จนได้เป็น
ออกญาเสนาภิมุข หัวหน้ากรมอาสาญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2171 บั้นปลายชีวิตได้ตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เสียชีวิตประมาณ พ.ศ. 2173
เพราะออกญาภิมุขลอบให้คนวางยาพิษ ในเอกสารของญี่ปุ่นเห็นว่า ยามาตะ นางามาชะ เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของความภักดี ตรง
กันข้ามกับทัศนะของฟาน ฟลิต ที่เห็นว่าเขาเป็นคนทรยศ (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542: 49-53)

และนำตัวไปเฝ้าพระเจ้าเชษฐาธิราช เพื่อสำเร็จโทษ ฟาน พลิต กล่าวถึงออกญาเสนาภิมุขว่าเป็น คนทรยศ คนคดตลอดทั้งเรื่อง เพราะเหตุว่าสามารถใช้วิธีการล่อลวงเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ และได้ทรัพย์สินจากออกญาภิลมโหมจำนวนมาก

เมื่อพระปิตุลาศรีศิลป์รอดชีวิตด้วยการช่วยเหลือของออกหลวงมงคล แล้วหนีไปเพชรบุรี ออกญาเสนาภิมุขก็ได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้บัญชาการเดินทางตามจับ ในการนี้ออกญาเสนาภิมุขยังง้อใช้อุบาย เล่ห์เหลี่ยมเพื่อให้สามารถจับกุมตัวพระปิตุลาให้ได้ โดยใช้อุบายว่า

“ออกญาเสนาภิมุขจึงพูดจาทำความตกลงเป็นส่วนตัวกับแม่ทัพของพระมหาอุปราช เขาตกลงกับแม่ทัพฝ่ายนั้นว่า ตนมีแผนการที่จะนำทหารญี่ปุ่นมาสมทบกับกองทัพของพระมหาอุปราช และขอรวมกำลังด้วยเพื่อให้การลุล่วงไปทั้งสองฝ่ายจะนำทหารเข้าสู่สนามรบเป็นทำนองว่าจะรบกัน แต่ทว่าทหารจะไม่บรรจุลูกปืนในเวลารบ เพื่อจะได้ไม่มีใครบาดเจ็บล้มตาย และในขณะที่รบออกญาเสนาภิมุขจะแสร้งทำเป็นแพ้และยอมให้จับเป็นเชลย ข้อตกลงนี้ได้ทำกับออกหลวงมงคลและได้ให้สัตย์สาบานกันโดยคนทั้งสองดื่มเลือดกันคนละครั้ง พระมหาอุปราชและสมัครพรรคพวกมิได้ลั้งเล รีบให้ความไว้วางใจในข้อสัญญานี้ แต่กลับพบว่าพวกตนถูกหลอกลวงเป็นแน่แท้ เพราะเมื่อกองทัพของทั้งสองฝ่ายมาสู่สนามรบตามวันนัดหมายและเริ่มสู้รบกัน ทหารญี่ปุ่นอันมีทหารไทยหนุนเนื่องเข้ามาได้กระโจนเข้าใส่ข้าศึกอย่างดุเดือด จนออกหลวงมงคลต้องหนีเอาตัวรอด” (จดหมายเหตุ ฟาน พลิต, 2548: 272)

จากเรื่องเล่านี้ทำให้เห็นว่าออกญาเสนาภิมุขเป็นตัวแทนของผู้ที่มีเล่ห์เหลี่ยมและหลอกลวงเพื่อให้ได้รับชัยชนะทั้งนี้เป็นอย่างดีต้องการความปลอดภัยในหน้าที่ราชการในเมืองหลวง และเพื่อรางวัลตอบแทน อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ชื่นชมออกญาภิลมโหมเพราะรู้ทันความทุจริตคดโกง และรู้เชิงเหลี่ยมของออกญาภิลมโหม แต่เพื่อเอาตัวรอด ออกญาเสนาภิมุขจึงต้องยอมโอนอ่อนผ่อนตาม

ครั้งหนึ่งหลังจากสำเร็จโทษพระเจ้าเชษฐาธิราชแล้วออกญาภิลมโหมได้ถามความเห็นออกญาเสนาภิมุขว่าผู้ใดเหมาะสมจะขึ้นครองราชย์ ออกญาเสนาภิมุขรู้ความประสงค์ของออกญาภิลมโหมแต่ก็ไม่อาจขัดขวางได้ จึงตอบว่า ถ้ามีความจำเป็นที่จะคัดเลือกขุนนางคนใดคนหนึ่งแล้วควรที่จะเลือกตัวออกญาภิลมโหมเองด้วยเหตุที่เป็นเชื้อพระวงศ์และเป็นขุนนางที่มีอำนาจมากที่สุด ไม่มีคนใดกล้าขัดขวางได้ (จดหมายเหตุ ฟาน พลิต, 2548: 299-300)

ในที่สุดแล้วออกญาภิลมโหมก็เห็นว่าควรต้องกำจัดออกญาเสนาภิมุข จึงวางแผนสนับสนุนให้ออกญาเสนาภิมุขไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พร้อมให้ยกกำลังทหารญี่ปุ่นออกไปจากเมืองหลวง แม้ออกญาเสนาภิมุขจะไม่ต้องการแต่ก็จำยอมต้องออกไป เพราะหลงคำบอขายของออกญาภิลมโหม และของกำนัลสิ่งมีค่าทั้งหลาย ในตอนนี้ ฟาน พลิต ได้เล่าเรื่องโดยการใช้น้ำเสียงเสียดสีออกญาเสนาภิมุขว่าทรัพย์สินสมบัติที่ออกญาภิลมโหมให้แก่ออกญาเสนาภิมุขมากมายจน “ถ้าทหารญี่ปุ่นบางคนไม่กระโดดลงไปแม่น้ำและเอาบาประคองเรือไว้ แม่กองชาวญี่ปุ่นคงจะจมน้ำตายไปพร้อมกับของกำนัลทั้งปวงรวมทั้งเครื่องยศที่เพิ่งได้รับมา” (จดหมายเหตุ ฟาน พลิต, 2548: 311)

เรื่องเล่าของ ฟาน พลิต เกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททองและออกญาเสนาภิมุข แสดงให้เห็นภาพของกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนของความคด มีเล่ห์เหลี่ยม และทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของตน ทั้งพระเจ้าปราสาททองและออกญาเสนาภิมุขแม้ว่าจะมีการร่วมมือกันในบางครั้งแต่เป็นเพียงอุบายเพื่อให้อีกฝ่ายวางใจเท่านั้น เพราะลึกๆ แล้วไม่มีใครที่ไว้วางใจใครได้อย่างจริงจัง จากมิตรจึงเปลี่ยนเป็นศัตรูในที่สุด เรื่องเล่าจึงแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนของคนคดที่มุ่งประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าสิ่งที่ ฟาน พลิต กล่าวถึงนี้ มีข้อเท็จจริงเพียงใด ข้อมูลเล่านี้จึงเป็นเพียงความคิดเห็นของ ฟาน พลิต ที่แสดงออกผ่านเรื่องเล่านี้เท่านั้น

2.2.2 บุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์และภักดี

ในเรื่องเล่าเมื่อมี “ผู้ร้าย” หรือบุคคลฝ่ายไม่ดีแล้วเป็นธรรมชาติที่ต้องเล่าถึงบุคคลฝ่ายตรงกันข้าม เพราะพฤติกรรมและความคิดของบุคคลแต่ละฝ่าย ย่อมจะก่อให้เกิดพฤติกรรมและความคิดของฝ่ายตรงกันข้ามเด่นชัดขึ้น เรื่องเล่าของ ฟาน พลิต นี้ มุ่งนำเสนอด้านลบของพระเจ้าปราสาททอง จึงเน้นเล่าถึงสิ่งที่เป็นภาพลบของพระองค์ในทุกด้าน ทางหนึ่งที่จะทำให้พระองค์มีภาพดังกล่าวที่ชัดเจนคือการเล่าเรื่องถึงบุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์และภักดี ทำให้เห็นพฤติกรรมและความคิดตรงกันข้ามสองด้าน ยังมีเรื่องเล่าของบุคคลที่เป็นตัวแทนของความสัตย์และภักดีมากเท่าไร ก็ยิ่งขับเน้นแง่มุมลบของพระเจ้าปราสาททองให้เด่นชัดขึ้นเท่านั้น บุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์และภักดี ได้แก่ พระปิตุลาศรีศิลป์ออกหลวงมงคล พระราชมารดาของพระเจ้าเชษฐาธิราชและพระราชมารดาของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ในทัศนะของ ฟาน

พลีต กลุ่มคนเหล่านี้เป็นฝ่ายถูกกระทำ เป็นฝ่ายที่ปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง มีคุณธรรมและควรได้รับความเห็นใจ

ก) พระปิตุลาศรีศิลา⁵

บุคคลแรกที่เป็นตัวแทนของความสัตย์และกล้าหาญคือ พระปิตุลาศรีศิลา ซึ่ง ฟาน พลีต เห็นว่าทรงเป็นผู้มีสิทธิ์อันชอบธรรมตามกฎหมายในการครองราชย์ หากแต่พระเจ้าทรงธรรมและออกฎากลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) สนับสนุนให้พระเชษฐาธิราชพระราชโอรสของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์แทน แม้ว่าพระองค์จะพยายามเรียกร้องสิทธิ์แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะไม่รู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของออกฎากลาโหมและออกญาเสนาภิมุข พระองค์หลงเชื่อและตกเป็นเหยื่อคำลวงของออกญาเสนาภิมุขจนในที่สุดถูกประหารชีวิต พระปิตุลาศรีศิลาเมื่อถูกจับเข้ามาในเมืองหลวงเพื่อรับโทษประหารชีวิต กล่าวว่

“หม่อมฉันยืนอยู่ที่นี่ เฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ในฐานะที่เป็นพระปิตุลาแท้ๆ ของพระองค์ และเป็นผู้สืบราชสมบัติที่ถูกต้องของอาณาจักรนี้ และแล้วเทพเจ้ากลับทรงหยิบบี้นเคราะห์กรรมมาให้พระมหาอุปราชผู้ฟ่ายแพ้และเสื่อมสิ้นพระเกียรติ ซึ่งกำลังรอคอยเวลาแห่งความตายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ฉันไม่พ้นคนกล้าหาญยอมไม่ชิงชีวิตที่ยืนยาวตราบเท่าที่ตนสามารถครองชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นเขาจึงไม่หวาดหวั่นต่อความตายในเมื่อถึงเวลาแล้ว เพราะความตายเป็นด่านซึ่งคนได้ปิดกั้นความทุกข์ยากทั้งหมด เหตุผลข้อนี้แหละทำให้หม่อมฉันตัดขาดจากอุปาทานยึดมั่นกับชีวิตและไม่กลัวความตาย แม้ว่าสายสัมพันธ์ในฐานะเป็นพระญาติสนิทกับพระเจ้าแผ่นดินได้ส่งผลอันเยี่ยมโหดและทารุณแก่หม่อมฉันก็ตาม หม่อมฉันยินดีฟ่ายแพ้ในลักษณะเช่นนี้ ยิ่งกว่าจะเป็นผู้ชนะและทำกับพระองค์เช่นกับที่พระองค์ทรงทำกับหม่อมฉัน ขอพระองค์เพียงแต่ทรงใคร่ครวญถึงภาวะที่หม่อมฉันได้รับอยู่และขอให้ทรงได้ประโยชน์จากการเสื่อมสิ้นยศศักดิ์ของหม่อมฉันเถิด การกระทำที่ดีที่สุดซึ่งคนสามารถให้แก่มิตรนั้นคือให้คำแนะนำที่ซื่อสัตย์ในเมื่อมิตรต้องการ หากแม้พระองค์ปรารถนามีชื่อเสียงดีงามและอยากให้มีรัชสมัยของพระองค์ได้รับผลเช่นเดียวกันแล้ว จงอย่าประมาท หลีกเลียงความเสเพล ตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรม และจงตระหนักว่าคุณงามความดีเป็นเกราะคุ้มกันภัย ที่ไม่แตกสลาย เป็นน้ำพุธรรมชาติที่ไม่เคยเหือดแห้ง เป็นเพลิงซึ่งไม่เคยดับ เป็นของหนักซึ่งไม่

เคยทำความลำบากให้แก่ผู้ถือ เป็นสมบัติซึ่งไม่ลดจำนวนลงไป เป็นกองทัพที่ไม่มีใครเอาชนะได้ เป็นผู้ชี้ทางซึ่งไม่นำไปในทางที่ผิด และเป็นชื่อเสียงเกียรติคุณที่ไม่กลับมัวหมอง เพื่อถวายข้อพิสูจน์อันแท้จริงและบริสุทธิ์ใจ พร้อมทั้งถวายพระทุกข์ที่สัตย์ซื่อตอบแทนแด่เทพเจ้าที่เคารพสักการะและแด่ราชตระกูลของพระราชบิดาซึ่งพระองค์ทรงสืบสันตติวงศ์มา ขอพระองค์จงบรรลุชื่อเสียงเกียรติคุณอันดีงาม จงให้ความชื่นบานแก่มิตร จงพยายามปลุกฝังความจงรักภักดีจากมิตร และแล้วคนดีก็จะรับใช้พระองค์ด้วยความสามัคคีและกระตือรือร้นอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันคนชั่วก็จะตีตัวออกห่าง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงปฏิบัติพระองค์ให้ราษฎรรักใคร่ในคุณงามความดี และหวาดเกรงต่อพระราชอาญาของพระองค์แล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระเจ้าแผ่นดินเอง สุดท้ายนี้หม่อมฉันขอแนะนำให้พระองค์ทรงถือความอัปโชคของหม่อมฉันเป็นเครื่องเตือนพระทัยและให้เกิดประโยชน์ด้วย ตัวหม่อมฉันนั้น พร้อมแล้วที่จะพบกับวาระสุดท้าย ซึ่งหม่อมฉันมิได้คาดคิดมาก่อน และไม่อาจแก้แค้นทดแทนได้ หม่อมฉันควรเป็นทุกขในความตายแต่กลับยินดีถ้าได้รู้ว่าการประหารประหารร่างของหม่อมฉันสามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ฐานะของพระองค์และความสงบสุขของอาณาจักรนี้ แต่หม่อมฉันคาดการณ์ล่วงหน้าว่าวาระสุดท้าย เช่นกับที่พระองค์ได้ทรงทำความทุกข์ทรมานให้แก่หม่อมฉันก็จะมาถึงพระองค์เองในไม่ช้า ถ้าพระองค์ปรารถนาจะหนีเคราะห์กรรมซึ่งจะบีบคั้นพระองค์ จงทรงระมัดระวังออกฎากลาโหม เพราะคนผู้นี้เป็นคนชั่วมีสันดานทรยศมาตั้งแต่หนุ่ม เพราะฉะนั้นเขาจึงถูกลงพระอาญาอย่างหนักบ่อยครั้ง ด้วยพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน เขาจะใช้เล่ห์กระเทอย่างเฉลียวฉลาดและจะชิงมงกุฎจากพระเศียรของพระองค์ ทั้งจะนำพระองค์ไปสู่ความตาย ตลอดจนเชื่อพระวงศ์ทุก ๆ พระองค์ของพระเจ้าอยู่หัวในพระโกศซึ่งทรงเป็นพระเชษฐาของหม่อมฉันและพระราชบิดาของพระองค์ เพื่อตั้งตัวเองเป็นกษัตริย์ครองบัลลังก์ต่อไป” (จดหมายเหตุ ฟาน พลีต, 2548: 273-274)

น่าสังเกตว่าการอ้างคำพูดของพระปิตุลาศรีศิลาเป็น ฟาน พลีต เล่าโดยการอ้างถ้อยคำซึ่งเป็นคำที่เปล่งออกมาของพระปิตุลาประหนึ่งว่า ฟาน พลีต ได้ยินและบันทึกด้วยตนเอง เป็นการจงใจใช้วิธีการเน้นให้เห็นทัศนคติและความ

⁵ พระศรีศิลา เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถ และเป็นพระอนุชาของพระเจ้าทรงธรรม ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระศรีศิลาผนวชอยู่ที่วัดระฆัง ได้เป็นพระราชอาคันตุกะที่พระพิมลธรรม (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 5, 2506: 240)

รู้สึกของ ฟาน ฟลิต ที่มีน้ำเสียงเห็นอกเห็นใจ และยกย่อง พระบิดา อีกทั้งเป็นการอ้างคำพูดประกอบเนื้อหาที่กินใจ สะท้อนความเป็นคนซื่อตรง รักษาเกียรติของพระบิดา แม้เมื่อจะเสียชีวิตก็ยังฝากข้อเตือนใจให้แก่พระเชษฐาธิราชไม่ให้ไว้ใจคนคด ถ้อยคำที่แสดงความดีงามของพระบิดานี้ อีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าออกญา کالاโหมมีพฤติกรรม และความคิดในทางตรงกันข้าม พระบิดาศรีศิลป์ในความ เห็นของ ฟาน ฟลิต จึงเป็นตัวแทนของบุคคลที่มีความ กล้าหาญ ซื่อสัตย์และมีเกียรติยศ ฟาน ฟลิต ได้แสดง ความรู้สึกถึงพระบิดาศรีศิลป์หลังจากสิ้นพระชนม์ว่า

“นี่เป็นวาระสุดท้ายอันน่าเศร้าสลดของพระมหา อูปราษฎ์ผู้ไร้สุข ซึ่งสิ้นพระชนม์ลงเพราะทรงกล้าอ้างสิทธิ์ ในมงกุฎซึ่งเป็นสิทธิตามกฎหมายของพระองค์ พระองค์ ทรงเป็นพระมหาอูปราษฎ์ที่ทรงเป็นความหวังอย่างยิ่ง และ ทรงมีคุณสมบัติดีงามหลายประการถ้าหากพระองค์ทรงได้ ครองราชบัลลังก์แล้ว พระองค์คงได้รับความเคารพเทิดทูน ไม่น้อยกว่าพระเชษฐาธิราชของพระองค์ เกือบไม่มีผู้ใด เลยที่จะไม่โศกเศร้าในการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอูปราษฎ์” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 274-275)

ข) ออกหลวงมงคล

บุคคลที่เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์และภักดีอีก คนหนึ่งคือออกหลวงมงคลที่สนับสนุนพระบิดาศรีศิลป์ แม้เมื่อถูกจับก็ไม่ยอมทรยศต่อพระบิดา ฟาน ฟลิต ให้ บรรยายลักษณะของออกหลวงมงคลว่า “เป็นผู้ได้รับยกย่อง สรรเสริญว่าเป็นคนที่กล้าหาญที่สุดของประเทศสยาม นอกจากนี้ยังเป็นผู้อยู่คงกระพัน ไม่มีปลายแหลมของ เหล็กกล้าตะกั่วและดีบุกจะแทงทะลุเข้าผิวหนังของเขา ได้ และไม่มีอาวุธของคนใดสามารถทำให้เขาบาดเจ็บได้” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 269) ออกหลวงมงคล ได้ช่วยเหลือพระศรีศิลป์ทวงสิทธิ์ในพระราชบัลลังก์ และ ช่วยให้พ้นจากการถูกจับ เมื่อพระศรีศิลป์สิ้นพระชนม์ก็ได้ เข้ามาแก้แค้นออกญา کالاโหม เมื่อแผนการล้มเหลวก็ได้ เข้ามอบตัว และยินดียอมรับโทษด้วยความกล้าหาญและภักดี แม้ว่าออกหลวงมงคลจะมีร่างกายแข็งแรง และมีวิชาคุณ ไสยศาสตร์ซึ่งไม่มีใครสามารถทำร้ายได้ แต่ก็ไม่ใช้เพราะ ออกหลวงมงคลหยิ่งทรนง ไม่เกรงกลัวความตาย เพราะ หมดสิ้นความสุขเมื่อสิ้นพระศรีศิลป์

“ถ้าข้าพเจ้าต้องการพิสูจน์พลังและวิชาความรู้ของ ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็สามารถฆ่าท่านได้หลายคนทีเดียว แต่ข้าพเจ้าต้องการตาย ฉะนั้น จึงนำข้าพเจ้าไปกรุงศรีอยุธยา โดยอิสระ เพื่อว่าออกญา کالاโหมผู้โหดเหี้ยมซึ่งปลงพระชนม์

พระมหาอูปราษฎ์อาจพึงพอใจในเลือดของข้าพเจ้า เพราะเขา กระจายมานานแล้ว...ข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้าอยู่หัวที่เคารพ อีกแล้ว และพระเจ้าอยู่หัวผิดกฎหมายที่ท่านพูดถึง ทั้งตัว ของท่านเองก็ได้ร่วมมือกันปลงพระชนม์ผู้สืบราชสมบัติที่ ถูกต้องตามกฎหมายเสียแล้ว เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงอยากตาย มากกว่าที่จะเชื่อฟังคนใจโหด ฆาตกร คนกบฏ และคน ก่อความสงบสุขของบ้านเมืองเช่นพวกท่าน ท่านอย่า หวังเลยว่า ข้าพเจ้าจะยอมให้สัตย์สาบานแก่คนซึ่งข้าพเจ้า ไม่ขอเกี่ยวข้องกับมาเป็นนายของข้าพเจ้า” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 276)

ฟาน ฟลิต เล่าเรื่องนี้โดยการอ้างถ้อยคำของออก หลวงมงคล ทำให้เห็นทัศนคติของ ฟาน ฟลิต ต่อออกหลวง มงคลว่าเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์และภักดีต่อนายของตน เพียงผู้เดียว ไม่คิดทรยศผู้ที่ตนเคารพ แม้ความตายก็ ไม่สามารถทำให้ความภักดีหมดไป

ค) พระราชมารดาของพระเชษฐาธิราชและพระ ราชมารดาของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์

นอกจากนี้ยังมีบุคคลอื่น ๆ ที่แสดงความซื่อสัตย์ และภักดี รวมถึงแสดงความกล้าหาญ ในเรื่องเล่าที่ฟาน ฟลิต เล่า ได้แก่ พระพันปีหลวง (พระราชมารดาของพระเชษฐา ธิราช พระนามพระองค์อัมฤทธิ) ก็ได้แสดงออกถึงความ กล้าหาญ ซื่อสัตย์อย่างเด่นชัด พระองค์ถูกสำเร็จโทษพร้อม พระราชโอรส แต่ก็ทรงเข้มแข็งและไม่ยอมเคารพพระเจ้า ปราสาททองที่จะเว้นชีวิตพระองค์ หากทรงปฏิเสธพระ เชษฐาธิราช ก่อนการประหารพระพันปีหลวง มิได้ทรง แสดงอารมณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ทรงตอบอย่างสงบเยือกเย็นว่า

“การที่พระเจ้าอยู่หัว (พระเชษฐาธิราช) ต้องทรง ประสพกับวาระสุดท้ายในขณะที่ยังทรงพระเยาว์นั้น เนื่อง มาจากความชั่วและคำแนะนำที่ผิดทำนองคลองธรรม ซึ่งเจ้า (ออกญา کالاโหม) ชักจูงพระเจ้าอยู่หัวในพระโกศ เพื่อให้ พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงกฎของการสืบราชสมบัติซึ่งจารึก ไว้ในกฎหมายบ้านเมือง แต่ด้วยความโหดร้ายและความ ทะเยอทะยานของเจ้าต้องการปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัว ข้าก็ประสงค์จะตายกับพระองค์ยิ่งกว่าจะต้องการได้รับ เลี้ยงดูจากมือที่เป็นเลือดของเจ้า ความกลัวความเจ็บ ปวดจากความตายนั้นไม่อาจบังคับข้าให้ปฏิเสธโอรส ซึ่งข้า ได้ให้กำเนิดมาในอุทรของข้า และข้าได้ถนอมเลี้ยงมาด้วยความเอาใจใส่ทุกประการได้ ข้าไม่อาจสะกดกลั้นความรัก ของมารดาซึ่งธรรมชาติได้ปลูกฝังไว้ในตัวของข้า แม้ว่าข้า จะตายไปสักก็สืบก็ร้อยชาติก็ตาม เพราะถ้าหากข้าถึงกับ ลืมตัวเองปฏิเสธโอรสได้ ข้าก็ควรจะเข้าเป็นสมัครพรรค

พวกกับผู้โหดร้ายของเจ้าเสียแล้ว และไม่ช้าเจ้าจะพาลหาเหตุฆ่าเสียในฐานะคนผิด ฉะนั้น ข้าจะขอตายอย่างคนบริสุทธิ์ ในขณะที่อายุข้าไม่ยี่นนักดอก แต่ก็มากพอที่จะรู้สึกถึงความทุกข์ระทมและได้ลิ้มรสความขมขื่นของชีวิตแล้ว ฉะนั้นความตายจึงไม่เป็นของน่ากลัวสำหรับข้า ในเมื่อข้ารู้สึกว่ามีมันจะเป็นการเริ่มต้นของความสงบของข้า ข้าอุทิศชีวิตให้แก่โอรสของข้า คือข้าต้องการจบชีวิตของข้าไปกับโอรสของข้าด้วย” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 297-298)

ฟาน ฟลิต เล่าเรื่องด้วยการอ้างถึงถ้อยคำที่จับใจและสะเทือนใจของพระพันปีหลวง ที่ยืนหยัดไม่ทรงปฏิเสธพระโอรสแม้ว่าจะต้องตายก็ตาม เป็นการตายอย่างกล้าหาญ แสดงให้เห็นความภักดีและไม่ยอมต่ออำนาจความชั่วใดๆ ถ้อยคำนี้ยอมทำให้เกิดความรู้สึกถึงความดีงาม ความรักที่แม่มีต่อลูก ยิ่งทำให้เห็นภาพของพระเจ้าปราสาททองชัดเจนขึ้นผ่านถ้อยคำเหล่านี้ เช่นเดียวกับพระราชมารดาของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ซึ่งพระเจ้าปราสาททองปรารถนาจะได้พระนางซึ่งมีพระสิริโฉมงดงามมาเป็นสนม แต่พระนางปฏิเสธอย่างเด็ดขาด และแสดงความรังเกียจ พระนางได้ตรัสว่า

“พระเจ้าแผ่นดินเจ้าชีวิตของฉันทไม่มีอีกแล้ว และโอรสของฉันทก็สวรรคตแล้วด้วย ฉันทก็เหนื่อยหน่ายต่อชีวิต ฉันทเห็นว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อทั้งสองพระองค์นั้นอีก แต่ขณะที่ฉันทยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายของฉันทจะต้องอยู่อย่างบริสุทธิ์และจะไม่ยี่นดีในโจรแย่งราชสมบัติและทรราชผู้นี้เลย” (จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต, 2548: 316)

จากที่กล่าวถึงนี้ ล้วนเป็นบุคคลที่แสดงเห็นภาพตรงกันข้ามกับพระเจ้าปราสาททอง คือ การเป็นคนซื่อสัตย์และภักดี อีกทั้งมีความเข้มแข็งและกล้าหาญ ยึดมั่นในความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตน และไม่ยอมให้อำนาจใดมาบังคับได้ แม้จะต้องตายก็ตาม การเสนอภาพของความซื่อสัตย์และภักดีนี้ ฟาน ฟลิต มักใช้กลวิธีการอ้างคำพูด ซึ่งล้วนแต่เป็นคำพูดที่จับใจและสะเทือนใจ เกิดขึ้นในสถานการณ์ก่อนการประหาร ทำให้เห็นชัดถึงความจงใจแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกของตนออกมาผ่านคำพูดของบุคคลเหล่านี้ และบุคคลเหล่านี้ได้กล่าวต่าหนิและกล่าวถึงพฤติกรรมไม่ดีของพระเจ้าปราสาททอง จึงช่วยทำให้ภาพลักษณ์ของพระองค์ชัดเจนยิ่ง

3. การเล่าเรื่องในเรื่องเล่าจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต

ในเรื่องเล่า การเล่าเรื่องมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเล่าเรื่องด้วยรูปแบบและกลวิธีที่แตกต่างกัน ย่อมแสดงให้เห็นความคิดเห็นและความรู้สึก และวัตถุประสงค์ของผู้เล่า

แตกต่างกันไปด้วย

3.1 การเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์

ในจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต ด้วยความเป็นจดหมายเหตุ ก็จำเป็นต้องใช้การเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ในมิติทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก กล่าวคือ การเล่าเรื่องไปตามลำดับเวลาการเกิดเหตุการณ์ ซึ่งก็เป็นแนวเดียวกันกับการเขียนพงศาวดาร คือลำดับไปตามเวลา ในจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต แม้จะลำดับตามลำดับเวลาเป็นหลัก แต่ก็มีได้ระบุ วัน เวลา และพุทธศักราชในทุกเหตุการณ์ตามอย่างพงศาวดาร ทำให้เห็นความตั้งใจของ ฟาน ฟลิต ว่าต้องการเล่าเรื่องเพื่อเสนอภาพและเรื่องราวของเหตุการณ์ บรรยายที่มาที่ไป ดีความเพื่อให้เหตุผล แสดงความคิดเห็น อารมณ์ความรู้สึกของตนต่อเหตุการณ์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการเล่าตามลำดับเวลาในช่วงรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมถึงรัชกาลพระเจ้าปราสาททองยังเป็นเส้นเรื่องหลักของจดหมายเหตุนี้ที่ต้องการให้มีรูปแบบงานเขียนเป็นจดหมายเหตุ

การเล่าเรื่องตามลำดับเวลา ยังมีส่วนทำให้เข้าใจแนวคิดของเรื่องได้อย่างชัดเจนขึ้น แนวคิดหลักของเรื่องคือความเปลี่ยนแปลง การเล่าเรื่องตามลำดับเวลาทำให้เห็นพัฒนาการของเหตุการณ์ ตัวละคร ที่ดำเนินไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง จากไม่มีอำนาจสู่การมีอำนาจ จากการมีฐานบรรดาศักดิ์นำไปสู่ความเสื่อม จากมิตรกลายเป็นศัตรู ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการเล่าเรื่องวิธีนี้

3.2 การเล่าเรื่องย้อนกลับ

การเล่าเรื่องย้อนกลับ เป็นการอธิบายโดยหาเหตุผลเพื่อให้การนำเสนอเรื่องเล่าให้มีเหตุผล เรื่องเล่าในจดหมายเหตุเป็นการเติมเต็มความสงสัยที่มาจากเรื่องราว สาเหตุของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในแง่หนึ่งเป็นการตีความตามทัศนะของผู้เล่าเรื่องที่ต้องการให้เรื่องของตนมีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจดหมายเหตุ ซึ่งเป็นงานเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่ต้องพยายามอยู่บนข้อเท็จจริง การเล่าเรื่องย้อนกลับจะทำให้เรื่องเล่ามีน้ำหนักและเหตุผลมากยิ่งขึ้น เมื่อ ฟาน ฟลิต เริ่มเล่าเรื่อง เขาใช้การเล่าเรื่องย้อนกลับเพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องที่เขายกมานั้นเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้ว เขาได้รับรู้ คติวิเคราะห์และตีความมาแล้ว ทำให้เรื่องที่เล่ามีความน่าเชื่อถือ เช่น เขากล่าวว่า “เพื่อจะมีให้มีข้อบกพร่องในเรื่องราวเหล่านี้และเพื่อความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องที่จะกล่าวถึงในภายหลัง จึงคงจะไม่เป็นการนอกเรื่องหากจะพูดถึงอดีตของออกญาภักลาโหมเกี่ยวกับชาติกำเนิดและชีวิตตลอด จนความวุ่นวายต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากความเกรในวัยหนุ่ม” (จดหมายเหตุ ฟาน

พลีต, 2548: 279)

ตัวอย่างเช่น การเล่าเรื่องความขัดแย้งระหว่างออกญาพิษณุโลกและออกญามราช เมื่อออกญาพิษณุโลกถูกกล่าวหาว่าเป็นคนทรยศ ออกญามราชจึงแนะนำให้พระเจ้าปราสาททองประหารชีวิต ซึ่งเรื่องนี้ ฟาน พลีต ได้เล่าย้อนเหตุการณ์ในอดีตของบุคคลทั้งสองว่าทั้งสองเป็นขุนนางสนิทกับพระเจ้าปราสาททอง แต่ก็มีควมริษยาไม่พอใจกันอยู่เดิม โดยเล่าว่า พระราชมารดาของพระเจ้าปราสาททองนำออกญามราชมาเลี้ยงไว้ แต่ให้มีฐานะต่ำต้อยคอยรับใช้ช่วยเหลือพระเจ้าปราสาททองตลอดมา ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นออกญาจักรี เป็นที่รักของคนทั้งหลายทำให้พระเจ้าปราสาททองไม่พอพระทัย จนถูกใส่ร้ายว่าคิดคดต่อพระองค์ เหตุการณ์ครั้งนั้นออกญาพิษณุโลกได้ช่วยขอโทษตายไว้ให้แต่ให้จำคุกสกรปรก ธิบ้านช่องทรัพย์สินทั้งหมด ออกญาพิษณุโลกได้ดูหมิ่นออกญามราช โดยกล่าวว่าจะไม่ยอมผ่านเข้าออกประตูบ้านออกญามราชซึ่งเป็นคนทรยศ ทำให้ออกญามราชโกรธแค้น ภายหลังออกญามราชติดคุกอยู่นานก็ได้พิสูจน์ตนเองโดยการลอบไปเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์พระเจ้าปราสาททองจึงได้คืนยศ ทรัพย์สินและบริวาร เรื่องเล่านี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ออกญามราชเมื่อสบโอกาสจึงใส่ร้ายออกญาพิษณุโลก จนพระเจ้าปราสาททองเกิดความระแวง ออกญามราชเพ็ดทูลว่า “กูซึ่งคนเลี้ยงดูมาตั้งแต่ตัวยังเล็ก ก็ยังไม่วายขบถคดคนเลี้ยงที่ไปเหยียบหางมันเข้า” (จดหมายเหตุ ฟาน พลีต, 2548: 339) พระเจ้าปราสาททองจึงมีรับสั่งให้ประหารชีวิตออกญาพิษณุโลกทันที

ในตอนจบของจดหมายเหตุนี้ ฟาน พลีต ได้แสดงให้เห็นอีกครั้งว่าการเล่าเรื่องของเขาเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้นจะทำให้เห็นภาพพร้อมทั้งที่มาที่ไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนขึ้นว่า “ข้าพเจ้าเล่าเรื่องที่ผ่านมาเพื่อแสดงให้เห็นนโยบายของพระเจ้าแผ่นดินในการใช้คนบางคนให้ทำลายคนอื่น ๆ เพื่อประสงค์ที่จะกำจัดคนซึ่งอาจกระทำการย่อนรอยพระองค์ในสิ่งซึ่งคนพวกนั้นได้กระทำการหักโค่นกษัตริย์ ที่ถูกต้องตามกฎหมายเพื่อพระองค์เองมาแล้ว” (จดหมายเหตุ ฟาน พลีต, 2548: 342)

ดังนั้นการเล่าเรื่องย้อนกลับ เป็นวิธีการที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการนำเสนอเรื่องเล่า เพราะทำให้เรื่องเล่าเหล่านั้นมีที่มาที่ไป มีเหตุมีผลรองรับการกระทำและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งยังเป็นวิธีการที่ ฟาน พลีต ใช้เพื่อให้เรื่องเล่าของตนน่าเชื่อถือ

3.3 การเล่าเรื่องอ้างถ้อยคำ

ดังได้กล่าวแล้วว่า การอ้างถ้อยคำของบุคคลเป็นกลวิธี

สำคัญของการเล่าเรื่องที่ต้องการแสดงทัศนคติ ความคิด ความเห็น และอารมณ์ความรู้สึกของผู้เล่าผ่านคำพูดของบุคคลในเรื่อง สมบัติ จันทรวงศ์ กล่าวถึงความสำคัญ of คำพูดหรือบทสนทนาในเอกสารประวัติศาสตร์ว่า

“เรื่องที่เป็นบทสนทนาสามารถให้รายละเอียด เน้นความสำคัญของเหตุการณ์ สร้างความสำคัญของตัวละคร ทั้งในด้านความคิดความอ่าน อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ได้ดีกว่าการบอกเล่าอย่างธรรมดา... การเขียนบทสนทนาคือ การให้ความสำคัญแก่เรื่องนั้นๆ เป็นพิเศษ (คืออย่างน้อยที่สุดก็สำคัญกว่าเรื่องไม่ได้มีการจินตนาการเป็นบทสนทนาขึ้นเป็นพิเศษ ก็ชวนให้คิดว่าบางทีตัวบทสนทนาอาจจะเป็นคำอธิบายเหตุการณ์หรือประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์” (สมบัติ จันทรวงศ์, 2540: 403-404)

จากตัวอย่างในหัวข้อภาพแทนของบุคคลผู้มีความซื่อสัตย์และภักดีนั้น ฟาน พลีต มักเลือกใช้การเล่าเรื่องโดยการอ้างคำพูดที่บุคคลกล่าวถึงพระเจ้าปราสาททองในแง่ลบ และเป็นถ้อยคำที่มีน้ำเสียงตำหนิ ในทางตรงกันข้าม การอ้างถ้อยคำของบุคคล ก็สามารถสื่อให้เห็นพฤติกรรมและลักษณะของบุคคลผู้นั้นได้อย่างชัดเจน เป็นการเสริมส่งภาพลักษณ์ของผู้พูดให้เด่นชัดขึ้นยิ่งขึ้น อีกทั้งการอ้างถ้อยคำจากบุคคลที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามของพระเจ้าปราสาททอง ยังเป็นถ้อยคำที่จับใจและมีคุณค่าในแง่การสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงให้เห็นความกล้าหาญ และการสอนให้ซื่อสัตย์และภักดี การอ้างถ้อยคำในวิธีการเล่าเรื่องนี้ยังทำให้เห็นภาพเหตุการณ์ และสร้างอารมณ์ให้กับผู้อ่านได้อย่างแจ่มชัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ ฟาน พลีต จงใจให้เกิดขึ้น

ตัวอย่างเช่น เมื่อพระบิดุลาศรีศิลป์ถูกจับไว้ในบ่อลึกให้ทรมานด้วยความหิว ฟาน พลีต เล่าเรื่องนี้ ด้วยการอ้างคำพูดของพระศรีศิลป์ว่า “อนิจจาเอ๋ย เขาจะให้น้ำฉันกินสักจอกหนึ่ง ก่อนวาระสุดท้ายใกล้เข้ามาแล้วหรือไม่หนอ” (จดหมายเหตุ ฟาน พลีต, 2548: 270) การอ้างคำพูดนี้ในเรื่องเล่า ย่อมสามารถสร้างความรู้สึกสงสารเห็นใจในชะตากรรมของพระบิดุลาศรีศิลป์ที่ต้องได้รับความทุกข์ทรมาน ทั้งที่เป็นอุปราช สอดคล้องกับความเห็นของ ฟาน พลีต ที่กล่าวเสมอว่าพระบิดุลาเป็นผู้มีสิทธิในราชสมบัติ (ตามความเข้าใจของ ฟาน พลีต)

ในตอนหนึ่ง ฟาน พลีต เล่าเรื่องพระเจ้าเชษฐาธิราชกริ้วที่ไม่มีขุนนางมาเข้าเฝ้าพระองค์ ว่า

“จึงทรงระบายความกริ้วออกมาอย่างโง่งมว่า “ข้าคิดว่าอาณาจักรไทยมีพระเจ้าแผ่นดินเพียงองค์เดียว และคิดว่าตัวข้าเองเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ราชาภิเษกตามกฎ

หมายจริงๆ โพรฟ้าประชาชนไม่ว่าจะอยู่ในชั้นใด ตำแหน่งใดก็ตาม ต้องให้เกียรติยศเคารพและเชื่อฟังข้า แต่ข้าเห็นว่า ข้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินแต่ชื่อ อันที่จริงออกญาภิรามานั้นแหละคือพระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางทุกคนพากันหยุดงานที่ต้องปฏิบัติต่อข้าทอดทิ้งข้าไป และฝักใฝ่อยู่แก่อกญาภิราม ข้าจะจัดการให้สาสมทีเดียว เมื่อออกญาภิรามเข้ามาในวังกับพรรคพวก ข้าจะทำกับมันนี้ให้สมกับที่ละเลยต่อหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวออกญาภิรามเอง ข้าจะขัดขวางทุกทางไม่ให้มันมีบริวารมากมายในกาลข้างหน้า ไม่ให้มีเกียรติยศที่สร้างให้แก่ตัวเอง โดยเอาพ่อและน้องชายมาบังหน้า” (จดหมายเหตุ พาน ฟลิต, 2548: 288)

คำพูดนี้แสดงให้เห็นภาพด้านหนึ่งของพระเชษฐาธิราชที่ยังทรงพระเยาว์และขาดสติซึ่ง พาน ฟลิต เองก็เห็นว่าการอ้างคำพูดนี้เป็นการสนับสนุนทัศนะของ พาน ฟลิต ที่ว่าออกญาภิรามทำตนประหนึ่งเป็นกษัตริย์ แสดงความมีอำนาจยิ่งใหญ่ที่ทุกคนต้องกลัวเกรง และไม่มี ความภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ภาพของพระเจ้าปราสาททองในทางลบยังเสนอผ่านถ้อยคำของพระเชษฐาธิราชก่อนสวรรคตว่า

“เจ้าเกิดมาในโลกนี้เพื่อทำลายล้างประเทศบ้านเมือง เจ้าปลงพระชนม์พระชนกของข้าด้วยการวางยาพิษ และด้วยอุบายชั่วร้ายของเจ้า เจ้าเป็นต้นเหตุให้พระมหาอุปราช พระปิตุลาของข้าต้องสิ้นพระชนม์อย่างน่าสังเวช ขณะนี้เจ้ากำลังจะล้างเลือดกษัตริย์ของข้า และข้าขอสาบานว่าข้าจะตายโดยไม่เสียใจเลย ถ้าหากการหลังเลือดของข้าสามารถทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างจบสิ้นกันที่ และถ้าหากว่าการฆ่าฟันที่เกิดขึ้น ในบ้านเมืองนี้ เข้าใจกันว่าเนื่องมาจากตัวข้า แต่เจ้าจะเป็นผู้นำความพินาตมาสู่บ้านเมืองและราษฎร ข้าจะอ่อนวอนต่อปวงเทพเจ้าให้ทรงแก้แค้นทดแทนในความตายของข้า และขอให้ปิตุลาจงมาจิกหัวของเจ้าไป ตามที่เจ้าได้ทำกรรมไว้และซึ่งเจ้าจะทำต่อไปอีก” (จดหมายเหตุ พาน ฟลิต, 2548: 296-297)

การอ้างถ้อยคำยังเป็นการสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้เกิดขึ้น และเพื่อเน้นภาพลบของพระเจ้าปราสาททอง เช่นเมื่อออกญาภิรามสำเร็จโทษพระอาทิตย์วงศ์ ที่ยังทรงพระเยาว์มาก พาน ฟลิต อ้างถ้อยคำของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ที่ทรงกล่าวก่อนสวรรคตว่า

“ทำไมฉันจึงต้องตายตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 11 ปีด้วยเล่า ยังไม่เพียงพออีกหรือที่ๆ ประชุมกระหายเลือดได้สำเร็จ โทษพระปิตุลา พระเชษฐา และพระราชมารดาของฉัน แล้วจะแย่งมงกุฎไปจากฉันโดยไม่ต้องสำเร็จโทษฉันมิได้ริ

ปล่อยให้คนซึ่งได้รับเลือกให้เป็นกษัตริย์เขาคองราชย์สมบัติไปซิ แล้วให้เขาเหล่านั้นยอมให้ฉันมีชีวิตอยู่ต่อไปเถิด” (จดหมายเหตุ พาน ฟลิต, 2548: 315)

การอ้างคำพูดในตอนนี้อยู่สร้างอารมณ์สะเทือนใจสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นการประหารยุวกษัตริย์ทำให้เกิดความรู้สึกลังเลใจในพระชะตากรรมของพระองค์ ในขณะที่เดียวกันก็อาจสร้างความเกลียดชังให้เกิดขึ้นต่อบุคคลที่ทำการนี้คือออกญาภิราม (พระเจ้าปราสาททอง)

ดังนั้นการเล่าเรื่องในเรื่องเล่าจึงมีความสำคัญไม่ใช่เพียงแค่การบรรยายเหตุการณ์ตามที่เห็นไปเท่านั้น แต่การเล่าเรื่องยังสื่อให้เห็นความตั้งใจในการสร้างเรื่องราว และเป้าหมายในการเล่าเรื่องเพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม โดยที่การอ้างคำพูดมักจะใช้กับฝ่ายที่ถูกกระทำ และอยู่ในภาวะที่ต่ำกว่า เช่น เด็กและสตรี และการอ้างคำพูดยังเป็นการแสดงทัศนคติและความรู้สึกของผู้เล่าเรื่องที่มีต่อบุคคลและเหตุการณ์นั้น

4. สรุป : จดหมายเหตุ พาน ฟลิต: เรื่องเล่าของความเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยได้นำเสนอโครงสร้างของเรื่องเล่า และวิธีการเล่าเรื่อง เพื่อแสดงให้เห็นว่า จดหมายเหตุพาน ฟลิต มีความสำคัญไม่เพียงแต่ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าในฐานะเรื่องเล่าที่บรรยายเหตุการณ์ในมิติประวัติศาสตร์ อีกทั้งมีสีสันของการเล่าเรื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจ โดยมีแนวคิดสำคัญคือเรื่องความเปลี่ยนแปลง

เมื่อมองภาพรวมแล้ว ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งระดับบุคคล และระดับสังคม อันมีปัจจัยสำคัญอยู่ที่อำนาจทางการเมืองที่ผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ดังกล่าว นอกจากนี้หากพิจารณาในฐานะวรรณกรรม จดหมายเหตุ พาน ฟลิต เป็นวรรณกรรมที่มุ่งเสนอภาพประวัติศาสตร์ (ข้อเท็จจริงและประสบการณ์ของผู้บันทึก) ในมุมมองของเขาผ่านความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งด้านบุคคล เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยสอดแทรกการตีความเหตุการณ์ ทัศนคติเห็นและอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนลงไป จึงเป็นเรื่องเล่าที่ประกอบด้วยข้อเท็จจริงและจินตนาการ แก่นเรื่องสำคัญของจดหมายเหตุนี้แสดงเป็นความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และสังคม อันมีที่มาจากอำนาจ โดยมีฉากคือประวัติศาสตร์อยุธยาช่วงรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมถึงพระเจ้าปราสาททอง ทำให้เรื่องราวมีสีสันในแง่การเล่าเรื่องที่ละเอียดซับซ้อน อารมณ์สะเทือน

ใจ และความสมจริงในมิติของวรรณกรรม

การดำเนินเรื่องแบบพงศาวดารคือ การเล่าเรื่องไปตามลำดับเวลา เวลาเป็นสิ่งที่ร้อยเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน แม้ว่าจะมีการใช้การเล่าเรื่องแบบอื่น ๆ ได้แก่ การเล่าเรื่องย้อนกลับหรือการเล่าเรื่องแบบอ้างอิงก็ก็ตาม แต่สิ่งสำคัญของแกนเรื่องก็คือเวลา การเล่าเรื่องตามลำดับเวลาจึงช่วยสะท้อนหรือสนับสนุนแนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเด่นชัด โดยอาศัยการเล่าเรื่องแบบอื่นเป็นส่วนให้เหตุผลสนับสนุนความคิดของผู้เขียน

เนื้อหาหลักของเรื่องเน้นที่บทบาทของพระเจ้าปราสาททองในการขึ้นครองราชย์ จดหมายเหตุ พาน พลิต แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพระองค์ในด้านบทบาท ความคิด และพฤติกรรม เมื่อยังไม่มีอำนาจพระองค์ก็พยายามสร้างสมบารมีของพระองค์ให้มากขึ้น ทรงใช้วิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้การยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นการใช้อุบายหวานล่อมด้วยคำพูดที่คมคายแต่แฝงไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม การซื้อใจคนด้วยวัตถุสิ่งของ เมื่อมีอำนาจแล้วพระองค์ก็ยังคงพยายามสร้างให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยการหลอกล่อใช้ การใส่ร้าย การทรยศหักหลัง การฆ่า ซึ่งทั้งหมดเป็นไปเพื่อให้พระองค์มีอำนาจเหนือกว่าผู้อื่น จนเมื่อได้ครองราชสมบัติแล้วก็พยายามรักษาพระราชอำนาจนั้นอย่างที่สุดด้วยวิธีการที่เรียกว่าฉลาดในทางอุบายมารยา⁶ ที่แยบยล รุนแรงและโหดร้ายทารุณ จากเรื่องเล่านี้ย่อมเห็นการดำเนินอุบายวิธีของพระเจ้าปราสาททองตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์จนหลังจากขึ้นครองราชย์ พลิกผันเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทเพื่ออำนาจและการเป็นกษัตริย์ นอกจากนี้เหตุการณ์ต่างๆ ในเรื่องเล่ายังแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ เช่น จากมิตรกลายเป็นศัตรู จากศัตรูกลายเป็นมิตร จากคนซื่อกลายเป็นคนคด ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่ พาน พลิต ได้นำเสนอให้เห็นตลอดการเล่าเรื่องของเขา

อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงยังเกิดขึ้นกับผู้เล่าเอง เพราะแม้ว่า พาน พลิต จะมีทัศนคติเชิงลบต่อพระเจ้าปราสาททองในแง่ต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็มีบางตอนที่ พาน พลิต เห็นว่าเหตุที่พระองค์ทรงทำนั้น มีเหตุผลเพื่อการรักษาพระราชอำนาจ ผู้เล่าจึงดูเหมือนว่ามีความเข้าใจบางอย่างต่อพระองค์ ตัวอย่างเช่น ในขณะที่เล่าเรื่องด้วยน้ำเสียงเชิงตำหนิและเสียดสี แต่ก็มีแง่มุมของการอธิบายพฤติกรรมของพระองค์ ดังนี้

“พฤติกรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ ทำให้อาจกล่าวไว้ว่าเป็น

เวลาหลายศตวรรษทีเดียว ที่ไม่เคยมีกษัตริย์สยามพระองค์ใดขึ้นครองราชย์บัลลังก์อย่างกล้าหาญชาญชัย มีความระแวดระวังเป็นเยี่ยมหรือมีอุบายฉลาดหลักแหลมมากเช่นกษัตริย์พระองค์นี้ นอกเหนือไปเสียจากความโหดเหี้ยม ซึ่งพระองค์แสดงให้เห็นในตอนเริ่มต้นรัชกาลของพระองค์แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงมีคุณสมบัติเพียงพร้อมทุกประการที่จำเป็นสำหรับการครองราชย์ที่ดี ถึงแม้พระองค์จะไม่มีฐานันดรศักดิ์ที่จะสืบราชสมบัติ พระองค์ก็มีคุณวุฒิของกษัตริย์โดยแท้จริง ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จที่น่ายินดีทั้งมวลทางด้านกิจการงานเมืองที่ยิ่งใหญ่นั้น เป็นผลของการปฏิบัติงานอย่างดีเยี่ยมของพระองค์ยิ่งกว่าจะเป็นเพราะโชคอำนวย” (จดหมายเหตุ พาน พลิต, 2548: 331)

จากข้อความนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พาน พลิต ได้ใช้น้ำเสียงเสียดสีในการเล่าเรื่อง แต่ในแง่หนึ่งก็เห็นความคิดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความสามารถทางการปกครองพระองค์หนึ่ง เพราะการควบคุมอำนาจอย่างเด็ดขาด ซึ่งอาจจะด้วยความรุนแรงหรือไร้มืดตาก็ตาม แต่ก็ เป็นไปเพื่อให้ทรงสามารถปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อยและอีกตอนที่ พาน พลิต กล่าวว่า “เป็นที่น่าเสียดายว่าความประพฤติในกามและความหยิ่งโสของพระองค์ทำลายธรรมชาติที่ดี และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นของพระองค์” (จดหมายเหตุ พาน พลิต, 2548: 243)

ดังนั้นจึงเห็นข้อสำคัญของเรื่องเล่าของ พาน พลิต ประการหนึ่งว่า แม้ว่าทัศนคติโดยรวมของเขามีสต่อพระเจ้าปราสาททองจะเป็นไปในแง่ลบ หากมองถึงด้านจริยธรรมและมนุษยธรรมที่ทรงใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด ทว่าการกระทำของพระองค์ก็ส่งผลดีในแง่ของการปกครองด้วยเช่นกัน

แม้ว่า พาน พลิต จะบันทึกจดหมายเหตุเรื่องนี้ไม่ถึงสิ้นสุตวรรษกาล แต่ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ในพงศาวดารฉบับอื่นๆ หลังสมัยพระเจ้าปราสาททอง พระราชโอรสของพระองค์คือเจ้าฟ้าไชยได้ครองราชย์สมบัติเพียงสองวัน ก็ถูกแย่งชิงอำนาจโดยสมเด็จพระนารายณ์ (พระโอรสของพระเจ้าปราสาททอง) และพระศรีสุธรรมราชา (พระอนุชาพระเจ้าปราสาททอง) อันเป็นวัฏจักรเช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงเคยทำกับพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนหน้านั้น

เรื่องเล่าของ พาน พลิต ที่มีแนวคิดสำคัญในเรื่องความเปลี่ยนแปลงนี้ จึงมีมิติของการเป็นเรื่องเล่าเชิงคำสอน (didactic) ที่ทำให้เห็นวงเวียนวัฏจักรของการแก้แค้น

⁶ เป็นถ้อยคำที่เป็นพระราชทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ เมื่อทรงมีพระราชกระแสทูลด้วยพระราชอัธยาศัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) แก่ถวาย (รวมเรื่องเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์, 2541)

แย่งชิงอำนาจ อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอันมีสาเหตุมาจากอำนาจ อำนาจเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง มนุษย์สามารถเปลี่ยนฝ่ายได้ เมื่อเห็นว่าฝ่ายใดมีอำนาจก็จะเข้าด้วยกับฝ่ายนั้น จากความซื่อสัตย์ภักดีไปสู่การทรยศหักหลังเพื่อให้อยู่รอดและมีอำนาจ จากความเมตตากลายเป็นความโหดร้าย จากความเชื่อใจกลายเป็นความแคลงใจเมื่อเห็นฝ่ายอื่นเป็นที่รักและมีบารมีมากกว่า ความมีเมตตาบรรดาศักดิ์กลายเป็นความเสื่อมยศเสื่อมลาภ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เปลี่ยนไปตามเวลาและสถานการณ์

การเปลี่ยนแปลงของจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์ กล่าวได้ว่าเป็นโลกธรรมที่แสดงให้เห็นความเป็นไปของโลกอย่างที่เป็นสัจจะความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นธรรมดาของโลก

คุณค่าของจดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต จึงมิได้จำกัดอยู่กับการเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นเรื่องเล่าที่นำเสนอปรากฏการณ์ทางสังคมและความเป็นไปของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ การกระทำไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีย่อมมีคำอธิบายรองรับการกระทำนั้น ทุกสิ่งมีสาเหตุและมีผลรองรับเหตุนั้นเสมอ

เอกสารอ้างอิง

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ปรากฏใน (2543). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2541). พระราชกระแสด้วยพระราชอัธยาศัยของสมเด็จพระเจ้า ปรากฏใน (2543). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

นางสาวเพ็ญ เดชะคุปต์ ณ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2541).

โจนาธาน คัลเลอร์. (2561). ทฤษฎีวิวัฒนาการ: ความรู้ฉบับพกพา. แปลโดย สุรินทร์ วรรณสินธุ์. กรุงเทพฯ: บুদ্ধศิลป์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). ออยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2553). “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหารัชมหาราช ผู้ร้ายกลับใจหรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์,” ใน การเมืองในประวัติศาสตร์ยุคสุโขทัย – ออยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 5 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 6). (2506). กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา.

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2545). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2546). คำนำเสนองาน. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วไลย พ.ศ. 2182. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

ฟาน ฟลิต, เยเรเมียส. (2548). จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต.

รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของ ฟาน ฟลิต (วัน วไลย). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ฟาน ฟลิต, เยเรเมียส. (2548). พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของ ฟาน ฟลิต (วัน วไลย). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

รังสิทิ์ วรรณกิจ. (2561). การสืบสันตติวงศ์. ฐานข้อมูล การเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2561, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>

วิชญ์ เครืองาม. (2555). กฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติของ ไทย. วารสารราชบัณฑิตยสถาน. 39(3): 12-46.

สมบัติ จันทร์วงศ์. (2540). บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรม การเมืองและประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

สรณัฐ ไตลังคะ. (2549). ประวัติศาสตร์นิพนธ์กับโฉมหน้า บันเทิงคดีร้อยแก้วยุคแรกในสมัยรัตนโกสินทร์. ภาษาและหนังสือ. 17 (1): 31-56.

อิทธิ โยเนะโอะ และโยชิคาเงะ โทชิฮารุ. (2542). ความสัมพันธ์ไทย - ญี่ปุ่น 600 ปี. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสายชล วรรณรัตน์ (บรรณาธิการแปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

อิรวดี ไตลังคะ. (2546). ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่า เรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.